

Tartu Riiklik Ülikool

Ajaloo- Keeleteaduskond

Ü l d a j a l o o k a t e e d e r

Joss Fritz ja tema osa Hormkinga

salauhingute liikumises

D i p l o m i t ö ö

Liivia K a l d a

VI kursus

Juhendaja: dets. J. Madissen

Sissejuhatus

Enne kui asume käsitlema 1502., 1503. ja 1517.a. Hormkinga-nimelisi talupoegade salaorganisatsioone, vaatleme veidi lähemalt neile eelnenud talupojalikumisid Edela-Saksamaal 15.saj. teisel poolel.

1476.aastal toimus Würzburgi piiskop^{kon}nas, kohas mis oli kurnatud hussiitide sõdadest, ebaõigest valitsusest, mitmesugustest maksudest, andamitest, vaenustest, tulekahjudest jne. talupoegade ülestõusukatse noore karjuse ja küla muusiku Hans Böheimi juhtimisel.

Seda sündmust loeb Engels Suure Saksa Talupoegade Sõja alguseks.

Niklashauseni liikumises, mis oli alguseks tervele reale järgnevatele ülestõusudele, võime näha peaaegu kõiki momente, mis hilisemates talupoegade ülestõusudes selgelt esile astuvad.

1476. aasta ülestõus erineb eelnevatest oma nõudmiste radikaalsuse poolest. Kui enne olid talupojad võidelnud vaid eksploateerimise suurendamise vastu, nõudes endisi sõltuvuse ja koormuste vorme, siis nüüd nõuti jumalikku õigust, mille all mõisteti "... rõhumise hävitamist ja ühiskondliku korra ümberkorraldamist sotsiaalse võrdsuse vaimus."²

1. Engels, F., *Der deutsche Bauernkrieg*, R. 1940, lk. 57.
2. Крупин, К. К., *Напожкая Реформа и Мировая История*, R. 1955, lk. 433.

Kuna keskaja valitsev ideoloogia Euroopas oli kiriklik ideoloogia, siis talupoegade ülestõusud, suunatud valitseva korra vastu, olid varustatud kirikuvastase ideoloogiaga, s.o. ketserlusega.

Ka jumaliku õiguse nõue oli oma iseloomult ketserlik loosung, milles tegelikult väljendus talupoegade võitluse programm.

Jumaliku õiguse nõue astub uuesti esile Hormkinga liikumises, mis juba varem Saksamaa edelapiirkondades oli alanud.

Eriti oskuslikult kasutas seda nõudlust 1502 - 1513, 1517.a. Hormkingade juht Joss Fritz, kes mõistis sellega haarata talupoegade masse, oskas selle üldise iseloomuga loosungi alla paigutada konkreetse sisu.

Nüüd veidi lähemale sõna "hormking" (saksa keeles "Bundschuh") tähendusest.

Rüütel kandis erilise tunnusena saapaid, talupoeg - kingi, mis pidi väljendama tema mitteväba, sõltuvat seisundit.³ Tavaline hormking ulatus üle pahkluu ja oli varustatud pikkade rihmadega, mis põimiti ümber sääre pahkluust ülespoole. Sidumisviisi järgi⁴ nimetati kinga Bundschuh'ks.

³ Zimmermann, W., Geschichte des Großen Bauernkriegs, B.I, 1856, lk. 13.

⁴ Schreiber, K., Der Bundschuh zu Lehen und der Arme Kowrad zu Bühl, Freiburg in Br. 1824, lk. 3.

Talupojad kasutasid hormkinga ülestõusu märgina, sümboolina, pistes teda pika kepi otsa või veel meel- samini, kujutades teda oma lipul. Sellest levis horm- kinga nimetus ka liikumisele endale.⁵

Talupojakinga kasutamisest sümboolina, lipuna, on esimesi teateid 13.sajandist.

Legend teab rääkida, et ristisõdijate juht hertsog Scheyern, olevat Jeruusalema vallutamise ajal (vist 13.saj.algul) oma telgi kõrvale olevale lipule hormkinga tikkida lasknud; sellega olevat ta suure populaarsuse saavutanud ja tema lipule olevat palju rahvast järgnenud.⁶

Esimest korda kasutati hormkinga sotsiaalse ülestõusu märgina 1443.aastal Schliengeni küla (Base- li piirkonnas) talupoegade poolt. Talupojad keeldusid tunnistamast piiskopi poolt kehtestatud uut maahindlust.⁷

Ainus teade Hormkingast väljaspool Ülem-Reinimaad on 1450. aastast Ülmist.⁸

1460. aastal toimus Hormkinga nime all vastu- hakk Helgaus, kus talupojad taotlesid mitte enam liht-

5 Ulmann, K., Kaiser Maximilian I, B. II, Stutt- gart 1891, lk. 641.

6 Franz, G., Der deutsche Bauernkrieg, München u. Berlin 1933, lk. 94

7 Samas, lk.

8 Samas

Ülestõusu programmis olid järgmised nõudmised:

1. Vaimuliku ja Rottweilikohtu kaotamine;
2. tolli, ülekohtuse maksu (Ungeld - aktsiisilaadiline kaudne maks esmajärgulistelt toiduainetelt) jt. kohtustuste kaotamine;
3. juutide tapmine ja nende vara äravõtmine;
4. maksu maksmine oma ^{S.O.} tava talupoegade, heaks pidamise järgi (mitte üle nelja ~~panni~~ Pfennig);
5. ühelgi vaimulikul ei tohi olla üle ühe prebendi (vaimuliku ametikoha). Edaspidi tuli loobuda pihtimistest.

Nagu näema, Hanser ei lähtunud ei vanast tavast ega jumalikust õigusest, vaid esines oma programmiga.

Rida Schlettstädti Hormkinga nõudmistest kordub järgnevate Hormkingade programmides.

Vaatleme mõningaid nendest lähemalt.

Nõue vaimulike kohtute ja Rottweili kohtu kaotamise kohta:

Schlettstädti ja Strassburgi vahelistel aladel olid vaimulikuks kohtud omandanud tohutu mõju ja haarasid endi kätte igat-liiki kohtuasju, millel väliselt nagu polnudki sidet kirikuga. Kuna töö vaimulikes kohtutes toimus kiiremini (see ei tähenda, et talupojale kasulikumalt) kui ilmalikes kohtutes, siis kaebasid mitte ainult vaimulikud ja kloostrid vaid ka kaupmehed, käsi-

13 Schreiber, lk. 3

töölised ja liigkasuvõtjad talupoegi vaimulikasse kohtusse.¹⁴

Teiseks kohtuks, millega antud alade talupoegadel pidevalt tuli kokku puutuda, oli Rottweilis asuv keiserlik õuekohus (jäänus Hohenstaufferite aegsest kõrgemast kohtuvõimust).

Kuna Rottweili kohus esindas riigivõimu, võis ta kohalikesse kohtuasjadesse vahele segada. Sellises kõrges kohtus oli talupojal veel vähem õigeks mõistmist oodata kui mujal, sest teatud ajaks oli kohus ostetavaks muutunud, seevastu kohtukulud oli kallimad. Kõigele lisaks asus Rottweil antud aladest kaugel - Württembergis lähedal ja see raskendas kohtukäimist veelgi.¹⁵ Sellepärast ka selline viha selle kohtu vastu.

Juutide tapmise ja nende vara äravõtmise nõue.

Tegemist pole rahvusliku vihavenuga vaid võitlusega liigkasuvõtmise vastu. Ajalooliselt oli välja kujunenud, et liigkasuvõtmisega tegelesid põhiliselt juudid. Sellest siis ka nõudmise selline formuleering. Hilisemates Hornkingades esineb see nõue konkreetsel, otseselt liigkasuvõtmise vastu suunatud kujul.

Ülestõusu läbiviimise käigus tuli appi kutsuda sveitslased.¹⁶ Sveitslaste appikutsumise nõue esineb

¹⁴ Rosenkranz, A., Der Bundesklub, B. I, Heidelberg 1927, lk. 27
¹⁵ Samas, lk. 28
¹⁶ Zimmermann, lk. 21.

pidevalt ka kõigis järgnevates Hormkingades. Millest siis nii suur usk Šveitslastesse?

Šveitsi alad asusid Edela-Saksamaa vahetus naab-
ruses. Kõnekeel oli mõlemal pool piiri sama. Kuid elu-
tingimused olid Šveitsi talupoegadel tunduvalt paremad.
Tegelikult parem olukord valitses vaid 5 Šveitsi maa-
kohas.¹⁷

Mujal kujutas linnade võim ümbruskonna talu-
poegade üle endast samasugust valitsemist nagu Saksa-
maal feodaalide võim talupoegade üle. Ka Šveitsis
toimus talupoegade võitlus oma olukorra parandamise eest.
Kuid erinevalt Saksamaast Šveitsi talupoegade võitlus
kandis vilja.

1489.a. toimus üks suuremaid talupoegade lii-
kumisi. Talupojad hakkasid vihatud (Zürichi) bürger-
meistri ja esitasid linnale oma nõudmised. Linn
võttis talupoegade nõudmisi kuulda ja tegi talupoegade-
le tõsiseid järeleandmisi.¹⁸

Selline Edela-Saksamaa vahetus läheduses toi-
munud edukas võitlus avaldas loomulikult innustavat
mõju.

Teine suurem rahutuste laine hearas Šveitsi
1513.a. (Samal aastal pidi Lehenis järjekordne Horm-
king puhkema). Ka sel korral pidid linnad talupoegade

¹⁷ Franz, J., Der deutsche Bauernkrieg, Bad. Homburg
1965, lk. 4.

¹⁸ Samas, lk. 6 j.

nõudmisi täitma. Tänu oma edukale võitlusele olidki šveitslased oma sakslastest naabritele nii suureks eeskujuks. Võib arvata, et Šveitsi talupojad ka oma naabrite võitlust oleks toetanud. Kuid ametlik Šveits poleks küll talupoegade pärast oma suhteid Saksa-Rooma keisriga rikkuma hakanud. Siiski on Hormkinglastel ka selliseid lootusi olnud.

Ka Schlettstadi Hormking reedeti, nagu järgnevadki Hormkingad, enne ülestõusuks puhkemist.

Kuid kõigi vandenõu nurjus, ülestõusu mõte jäi. Jäi ka valitsevate klasside hirm uute vandenõude ees. Ega muidu ainuüksi hormkinga kujutamine võimudes ärevust tekitanud.

Prohvetlikuks osutusid Hans Ullmani surmaeelsed sõnad, kes, kui uskuda pärimust, olevat öelnud, et varem või hiljem tõuseb Hormking jälle.¹⁹

Uheksa aastat hiljem avastati järjekordne hormkinga viha kandev vandenõu Untergrombachis.

ala

Antud sotsiaal-majanduslikust olukorrast annavad ülevaate järgnevad kaks peatükki, sellepärast me siin sellel ei peatunud.

*19 Бульваръ, Ф, История Републики в Терма-
Нии, III, с. 159*

Kõige lõpuks veel paar sõna kasutatud kirjanduse kohta. Ajavahemikul 1476 - 1517 toimunud sündmustele hinnangute andmisel on mind abistanud Engelsi tööd,²⁰ eriti tema "Der deutsche Bauernkrieg".

Majandusliku ülevaate kirjutamisel olen kasutanud põhiliselt nõukogude ajaloolaste töid. Eriti Smirini teoseid ja artikleid,²¹ mis paistavad silma oma põhjalikkusega ja näidete rohkusega. Lisaks kasutasin ka Epšteini teost Saksamaa ajaloo kohta.²² Näidete saamiseks olen kasutanud ka Stoklitskaja - Tereškovitši andmeid.²³ Kasulik oli ka Saksa DV ajaloolase Hans Motteki "Wirtschaftsgeschichte Deutschlands".²⁴

Keiser Maximiliani vähispoliitika kohta sain faktilist materjali Fueteri tööst "Geschichte des Europäischen Staatensystems von 1492 - 1559".²⁵

Hormkingade kohta olen saanud materjali põhiliselt Rosenkranzi²⁶ ja Jermolajevi²⁷ poolt kogutud dokumentidest, millest eriti Rosenkranzi "Quellen" paistab silma suure põhjalikkusega. Veel olen kasutanud Rosenkranzi väga üksikasjalist ja põhjalikku tööd "Der Bundschuh",²⁸ Fratzi 1933.a. ja 1965.aastal ilmunud "Der Deutsche Bauernkrieg",²⁹ Andrease "Der Bundschuh",³⁰ Schreiberi,³¹ Zimmermanni³² ja teiste teoseid.

Lisaks nimetatule olen kasutanud veel mõningate autorite artikleid (Tšaikovskaja,³³ Steinmetz)³⁴ Šteinhardi autoreferaat "Баровопн Баумкаа 1493 - 1517" jt.³⁵

²⁰ Engels.

Engels, F., *Переконна, ерамаандик ja riigi tekkimise, Tall.* 1958.

²¹ Смирин, М. М., *Борьба за землю в Юго-Западной Терманнии в XV и начале XVI века, Исторические Записки #4-1938.*

Смирин, М. М., *Терманния эпохи Реформации и Великой Крестьянской Войны, М. 1962.*

Смирин, *Каролингская Реформация...*

Смирин, М. М., *О крепостном состоянии крестьянства и характера крестьянских повинностей в XV и начале XVI века, Исторические Записки #9* 1946

- Скрипин, М. П. Очерки истории коммунистической борьбы в Туркмении через Персотиалыму, М. 1952.
- 22 Фришман, А. Д., История Туркмении от воззрения средневековья до революции 1848 года, М. 1961.
- 23 Столбуцкая - Птеренкович, Очерки по социально-иной истории кауцкого народа в XVI - XV веках, М. - Лен. 1936.
- 24 Mottek, H., Wirtschaftsgeschichte Deutschlands, B.I, Berlin 1964.
- 25 Fueter, E., Geschichte des europäischen Staaten-Systems von 1492-1559, München u. Berlin 1913.
- 26 Rosenkranz, A., Der Bundeskrieg, B. II, (Quellen) Heidelberg 1927
- 27 Бромовас Д. А., Крестьянские глумения в Туркмении через Персотиалыму, М. 1961.
- 28 Rosenkranz I.
- 29 Frenz
Frenz, 1965.
- 30 Andreas.
- 31 Schreiber.
- 32 Zimmermann.
- 33 Чайковская, Вопрос о характере Персотиалыму и крестьянской войны в Туркмении в собственной историографии последних лет, Вопросы истории #12 1956
- 34 Steinmetz, M., Die frühbürgerliche Revolution in Deutschland 1476-1535, Die frühbürgerliche Revolution in Deutschland, Berlin 1961.
- 35 Умеевгарин, Б. З., Зарождение Баумана 1493-1517, автореферат, Лен. 1956.

Ipt.

Saksamaa majanduslik ja poliitiline olukordXV - XVI sajandi vahetusel

XIV ja eriti XV saj. toimus Saksamaal tunduv majanduslik elavnemine. Kuni XVI saj.-i II p-i on Saksamaal reas majandusharudes koguni esikoht Euroopas (näiteks mäetööstuses.). Saksamaa majandusse tungib üha enam kapitalismi elemente.

Smirin peab Saksamaa majandusliku tõusu põhjuseks tema keskset asendit Euroopas. Täbi Saksamaa kulgesid sel ajal maailmakaubanduse teed.

Hans Mottek peab üheks selle tõusu põhjuseks rahvaarvu kasvu, mis oli eriti tunduv 15.s. IIp.

14., eriti 15. saj., hakkas hoogsalt arenema tööstus. Tööstusliku tootmise keskusteks said linnad.

"Feodaalse, kohaliku iseloomuga maal paikneva tööstuse asemele astus linnade tööstuslik tootmine." Laienes toodetavate kaupade sortiment - peale siidi, sameti, linase riide tootmise valmistati ka juba puuvillast ja puuvilla ja linase segust parhi.

Tehnilise uuendusena võeti tarvitusele vokk.

³⁶ *См. также, Тейхмайер...*, lk. 5
³⁷ Mottek, lk. 197
³⁹ (Mottek, lk. 191)

³⁸ Engels, lk. 24

Linnade vahel toimus juba ühe või teise toote tootmise osas spetsialiseerumine. Ühes sellega kasvas linnadevaheline konkurents. Kuulsaks said Augsburgi parh, Konstanzi lõuend, Ulmi samet ja parh jne.

Tuntud olid ka Saksamaa trükkalid.

Raamatutrükkimise keskused olid Strassborg, Köln, Leipzig, Augsburg, Nürnberg, Speier jt. Nürnberg oli kuulus ka metallitöötlemise poolest - juveliiritöö, seadmed.

Trükitöös olid juba siis kasutusel seadeldised. Trükitöö keerukus nõudis juba varakult spetsialiseerumist. Seetõttu töötas trükikodades vähemalt 30 erineva spetsiaalsusega inimest.⁴⁰

15. saj. II poolel võeti tarvitusele rida uuendusi mäetööstuses. Kasvav hõbeda ja vase vajadus nõudis ka sügavamal maa sees asuvate maagikihtide tarvituselevõtmist. Sellega seoses tuli lahendada ja lahendati rida tehnilisi probleeme. Neist kõige raskem oli võitlus vee vastu.

15. saj. II poolel võeti kaevandustes tarvitusele pumbad.

Hõbedatsisaldavast vasemaagist hakati tina abiga hõbedat eraldama.⁴¹

Kui 13. saj. tehti esimesi katseid tuule energia ärakasutamiseks, siis nüüd kasutati juba vett energiallikana.

Tänu vee energia kasutamisele saavutas edu terase ja kalevi tootmine.

⁴⁰ Смирнов, Трестская Фабрика..., lk. 12.

⁴¹ Моттук, lk. 192

Metallurgia ja tehnika areng võimaldasid ehitada tugevaid raudsildu.⁴²

Saksamaa kaubandus oli 14. 15. saj.-st peale tugevneva konkurentsi olukorras.

Juba 13., eriti 14. saj. tekkisid linnade liidud. 15. saj. oli tähtsaim Põhja-Saksamaa linnade ühendus - Hansa. Tugevateks konkurentideks Hansalinnadele olid Lõuna-Saksamaa kaubalinnad (Augsburg, Ulm, Regensburg jt.).

XV, XVI saj. Lõuna-Saksa linnade kaubandus laieneb India ookeani taguste ja Kariibi mere piirkonna maadele. Eriti tähtis Lõuna-Saksamaa kaubalinn oli Augsburg. "... hoolimata Vasco da Yama avastustest läks suur kaubatee Indiast põhja ikka veel läbi Saksamaa, Augsburg oli ikka veel suureks laoplatsiks itaalia siidile, india vürtsidele ja kõigile Levandi produktidele."⁴³

16. saj.-st peale hakkas Hansalinnade kaubanduslik võimsus alla käima. Hansalinnade põhilisteks partneriteks olid Inglismaa, Venemaa, Rootsi. Neis riikides tekkis selleks ajaks tugev, tsentraliseeritud keskvõim, mis asus kaitsma oma maa rahvuslikku kaubandust. See tõttu kaotasid Hansa kaupmehed järk-järgult oma kaubanduslikud privileegid neis maades. Hansalinnade tähtsus ei langenud muidugi korraga. Inglismaalt näiteks aeti hansalased välja alles 1598. aastal, kui kuninganna Elisabeth sulges Hansa kontori (Stulyard) Londonis.⁴⁴

42 Жукович, кн. 27

43 Бугель, кн. 24.

44 Жукович, кн. 22

15. saj. II p. 16. saj. alguses hakkas kaubanduskapital üha enam mõjutama tootmist. Selleks, et toota suuremal arvul kaupu, oli vaja töökodade keerulisemat sisustust, rohkem tööjõudu. See polnud jõukohane üksikutele käsitöölisele. Samal ajal tekkis üha rohkem rikkaid kaupmehi, kes arendasid laiaulatuslikku tegevust mitmetel turgudel, olid hästi kursis hindadega ja kellel oli vaba kapitali. Paljud jõukad ja ettevõtlikud kaupmehed asusid otseselt tootmisprotsessi juhtima ja organiseerima. Tootjad muutusid ettevõtjast sõltuvateks töötajateks, olgugi, et nad esialgu tihti töötasid veel kodus (hajutatud manufaktuur). Selliste manufaktuuride loomist linnades takistasid tsunftide sajanditevanused traditsioonid ja seadmed. Sellepärast organiseeriti taolisi manufaktuure kõigepealt maale. Kuna niiviisi tekkis konkurent linnade käsitöölisele, võitlesid linnad selle nähtuse vastu.

Strassburg ja Köln keelasid otseselt taoliste linna lähedaste manufaktuuride loomise.⁴⁵ Tekkis ka tsentraliseeritud manufaktuure. Hea võimaluse selleks andis näiteks raamatutrükkimise keeruline tehnoloogia, mis nõudis paljude eri tööoperatsioonide sooritamise te töötajate koostööd.

Kaupmeeste käes olev kaubanduslik kapital hakkas

⁴⁵ Смирнов, Трехсотлетняя история... с. 11.

muutuma
 tööstuslikuks kapitaliks. Rikkad kaupmehed ei asunud alati ise tootmist organiseerima, vaid andsid krediidiga asjast huvitatutele. Selliseid kapitalimahutusi vajab eriti Saksamaa mäetööstus. Tänu sellele oli kapitalismi sissetung Saksamaa mäetööstusse eriti tugev. Hakati kasutama ka juba palgatööd, tekkis eelproletariaat. Tekkisid ka esimesed konfliktid palgatöölise ja ettevõtjate vahel.

Kapitali kontsentratsioon üksikisikute kätte arenes eriti Ülem-Saksamaa linnades. Augsburgis näiteks, kapitali akumulatsioonikeskuses, kasvas suurte varanduste omanike arv aastatel 1467 - 1540 39-lt 278-le, varanduste kogusumma aga kasvas enam kui 20 korda.⁴⁶

Kapitali selline kontsentratsioon tõi endaga kaasa suurte kaubafirmade tekke. Tuntud olid firmad "Haung ja Langnauer", Welserid, Imhofid ja muidugi Fuggerid.⁴⁷

Fuggerite rahad rändasid isegi välismaale - Hispaaniasse, Madalmaadesse.⁴⁸

Nendel firmadel olid osakonnad paljudes Saksa-maa linnades. Tekkis omavahel seotud kontorite ja ladude võrk, kiiren es kaubaringlus, lagunesid vanade majanduslike rajoonide piirid.

⁴⁶ Mottek, lk. 221

⁴⁷ Ihumain, lk. 28.

⁴⁸ Mottek, lk. 224.

Arenes välja uus kommertstehnika - hakati kasutama veksleid, millega kadus riskantne ja kallis raha vedamine ühest Saksamaa osast teise.

Tõeliseks ristiks kaupmeestele ja käsitöölistele olid arvukad tollipiirid ja punktid. Reinil oli näiteks 64 tollipunkti, Elbel - 35, Doonaul - 77.⁴⁹ 15.saj. nende arv teatud määral vähenes seoses suurte vürstkondade moodustamisega väikeste feodaalsete valduste asemele.

Kaubandusest rääkides ei tohiks unustada aastalaatade kasvavat tähtsust. Kõigepealt korraldati aastalaatu Frankfurdis Maini ääres (1330.aastast alates kaks korda aastas ja 1384 aastast - 14 päeva jooksul aastas). Hiljem toimusid aastalaadad ka Leipzigis ja Frankfurdis Oderil.⁵¹

Siiski iseloomustavad antud perioodi Saksamaad rohkem majanduslik killustatus ja vastuolud kui edusammud majanduse arengus.

Hansa piiramatu võimutsemisele põhjas oli ähvarduseks Fuggerite enspansoon, kes juba 1505 aastaks olid loonud oma osakonnad Antverpenis, Lüübenis, Wrodrois, Gdanskis ja kes vedasid Baltikumi hõbedat, vaske, veneetsia klaasi ja nüüd püüdsid enda kätte haarata kaupade väljavedu Põhjast.⁵⁰

49 *Frumentin, lu. 27*

50 *Samas, lu. 29*

51 *Нарышкин, К., Мемория республиканского купца, III. III, М. 1886, lu. 38 j.*

Suurte ja iseseisvate vürstiriikide tekkimine vähendas küll tollipunktide arvu, kuid sellega tugevnes ühtlasi ka poliitiline killustatus.

Üksikute kaubanduskeskuste huvid olid kaugel üksteisest. Saksamaa lõunaosa omas hoopis teisi kaubanduslikke sidemeid kui Põhi, Ida ja Lääs olid väljaspool igasugust liiklust.

Ükski linn ei olnud muutumas kogu maa tööstuslikuks ja kaubanduslikuks keskuseks, nagu näiteks London Inglismaal.⁵²

Puudus peaaegu täiesti sisemiste kaubateede võrk - kogu transport kuuges mööda siseveeteid ja üksikuid suuri kaubateid: Augsburgist ja Nürnbergist üle Kölni Madalmaadesse ja üle Erfurdi põhja.⁵³

Saksamaa eri piirkondade eraldatusse suhtub Epstein siiski natuke optimistlikumalt ja väidab, et uute uurimuste tulemustena saadud andmed räägivad Põhja - ja Lõuna Saksamaa majanduslike huvide teatud põimumisest ja ühtse rahvusliku turu tekkimisest. Ta lisab, et ei tasu imestada, et just XVI sajandil tehti esimene katse luua ühtne tolliühendus Saksamaal.⁵⁴

52 Engels, lk. 25

53 samas

54 Finckh, lk. 30

Linnade sotsiaalne olukord.

Vastuolud kasvasid ka linnades. Linna patriitside võim oli peaaegu sama võimas kui vürstide oma. Keskmised ja väikesed linnakodanikud olid tugevalt tsunftidega seotud ja aheldatud feodaalsete vahetõrgete külge.

Pidevalt teravnes vastuolu sellide ja meistrite vahel. 15. sajandiks oli tavalisele sellile meistriks saamine peaaegu võimatu. Oma huvide kaitsmiseks loid sellid oma organisatsioonid - vennaskonnad. Esimesed sellide vennaskonnad tekkisid juba 14. saj.

Peagi toimusid ka esimesed sellide kollektiivsed vastuhakud - 1321 Breslaus, 1351 Speyeris.

Nõuti palga tõstmist, tööpäevade arvu vähendamist. 55

Sellid, õpipoisid, päevatöölised, kaltsakproletariat moodustasid linna opositsiooni, mis oli suunatud rõhujate vastu.

Suur oli linnaelanike majanduslik ebavõrdsus. Stoklitskaja - Tereškoviitši andmetel oli näiteks Konstantzis 1498.a. 7,5 % elanikkonna käes 69,7% linna kogu varandusest, 50,36% elanikest omas ainult 2% sellest (varandusest). 56

Schlettstadtis kuulus 53,7 % elanikest kõige vaesemate hulka. 57

55 Mottek, lk. 201

56 Смолкунская - Тереуковичи, lk. 52

57 Samas, lk. 60

Autor märgib, et 15. saj. lõpus Saksamaa linnadele oli iseloomulik varandusliku ebavõrdsuse suurenemine ja masside pauperiseerumise pidev protsess. ⁵⁸

Põllumajandus. Hoolimata mõningatest tööstuse ja kaubanduse alastest edusammudest oli Saksamaa siiski läbi ja läbi agraarimaa. Kõige laialdasem ja rohkearvulisem klass 15 - 16 sajandil Saksamaal olid talupojad.

Juba 14. saj. lõpust algas pärisorjuse süvenemine. Kuni Talupoegade sõjani pidurdas seda pidev talupoegade rahunemine, peale seda arenes see aga täiel määral, eriti aga Edela-Saksamaal.

Kuni 14. sajandini - s.o. 12. ja 13. saj. toimus Elbe taguste maade koloniseerimine. 14. ja 15. saj. see rikastumise võimalus langes ära. Samal ajal järjest arvukamaks muutuva feodaalide klassi vajadused kasvasid, püüti elada üha luksuslikumalt. Vahendeid selleks võis hankida mitmel teel: osa hakkas otseselt röövimisega tegelema, osa laenas liigkasuvõtjatelt, osa muutus *õukondlasteks* ja 15. saj. II poolest ametnikeks, suurem osa aga kurnas intensiivsemalt talupoegi.

Eriti kasvas vürstide rahavajadus ja raiskamine. Raha neelasid ka kallid sõjad, mida nad pidasid.

Samal ajal põllumajandussaaduste hinnad järjest langesid (alates 14.saj.). (Võetuna rahalises väljenduses - põllumajandussaaduste hinnad tõusid aeglasemalt kui käsitöökaupade hinnad) ja see muutis talupoegade olukorra veel ebasoodsamaks.

Ka see oli üheks talupoegade olukorda halvendavaks asjaoluks.

Seetõttu^{Veel} püüsid feodaalid 14, eriti 15.saj. neid majanduslikke ja õiguslikke paremusi, mis talupojad 12., 13. saj. olid saanud, likvideerida.

Kuid seda teha ei olnud ühtemoodi kerge kõigil feodaalidel, kergem oli see nendel, kellel oli teatud küla või maade peale peale tavalise valdamisõiguse ka veel kohtuõigus.⁵⁹ Sellist õigust omasid vürstid, paljud kloostrid ja muud feodaalid.

Tuleb teha vahet maade vahel Lääne ja ida pool Elbet.

Läänes saavutasid feodaalid ainult osaliselt kohtuhärruse õiguse ja siis ka selle madalama astme (nagu Baieris, Kursachsenis, Saksi kuurvürstkonnas, Kesk-Saksamaal). Kõrgem kohtuõigus ja osalt ka madalam jäi endiselt vürstide kätte.⁶⁰

Elbest ida pool saavutasid rüütlid mitte ainult madalama, vaid ka kõrgema kohtuvõimu (14., 15.saj.).

⁵⁹ Pötkö, lk. 230

⁶⁰ Samas, lk. 231

Seetõttu tekkisid Ida-Saksamaal suured ja võimsad rüütliwaldused (eriti 16. saj.).

Aladel Elbest ida pool oldi juba XIII saj. peale spetsialiseeritud teraviljakasvatusele. Hansa linnad ostsid teravilja kokku ja vedasid selle siis Flandriasse. Vilja väljavedu toimus läbi Lüübeki, Rostocki, Ydonski (ka Riia ja Tallinna).

Lüübeki kroonika XV sajandi lõpust teatab, et kõrgete viljahindade tõttu Flandrias muutusid nende alade, s.o. Lüübeki aadel ja kaupmeeskond viljaga kauplejateks. Nad saatsid rukki laevaga Flandriasse ja tõstsid sellega rukki hindu Lüübekis 7 šillingi (ja rohkem) võrra igalt vakalt.⁶¹

Üldiselt oli Ida-Saksamaa talupoegade olukord suhteliselt parem kui ülejäänud Saksamaa talupoegadel, eriti Lõuna- ja Edela-Saksa talupoegadega võrreldes. Peamine rõhumine Ida-Saksamaal oli suunatud eeskätt kohaliku slaavi elanikkonna vastu, saksa talupoegade olukord oli mõnevõrra parem.

Talupoegade käsutuses olid seal küllaldase suurusega maatükid, nad olid ajutiselt vabastatud lisa-koormustest, olid isiklikult vabad ja maksid mõõdukat renti. Seetõttu nende alade talupojad ei võtnud osa ka Suurest Talupoegade Sõjast.⁶² (23^a lk. 14.)

61 Crupnik, Orepku memopisu... lk. 48 (Smirnihi andmed, kust Lüübeki kroonika põhitud muud kättesaadav.)

62 Jhumein, lk. 14

16.saj. algul oli suurte feodaalsete majandite moodustamise katseid ka Saksimaal, Westfaalis ja mujal Loode - ja Kesk-Saksamaal.

Siiski levis seal rohkem teine suund - talupoegadele anti võrdlemisi suured maatükid rendile teatud kindla saagiosa eest. Sellist tüüpi maavaldusi nimetati meieriteks. Formaalselt meierit loeti rentnikuks, tegelikult ta omas maale püsivamat õigust, reas kohtades omasid faktiliselt ka parandamisõigust.⁶³

Selliste suuremate ja jõukamate talupoja-majandite loomise tõttu jäid paljud väikepidajad maata; neist said hulkurid, kerjused, palgasõdurid (~~Smirini andmed, sest lüübeni kroonika polnud mulle kättesaadav~~).²³

Loomulikult polnud Loode-Saksamaal kõik ainult meieri valdused. Nende kõrval eksisteeris küllalt talupoegade keskmisi ja väikemajandeid. Lisaks raskemale majanduslikule olukorrale oli nende talupoegade sõltuvus mõisnikest tunduvalt suurem kui meieritel.

15.saj. halvenesid ka meieri pidamistingimused.

Eriti halb oli talupoegade olukord Lõuna- ja Edela-Saksamaal, kuid sellest täpsemalt järgmises peatükis.

Oma olukorra halvenemisele vastasid talupojad passiivse vastupanuga - põgenemisega. Põgeneti

⁶³ Скупина, Очерки истории ... , с. 49

kõigepealt linnadesse. Kuid aegamööda läks varjupaiga leidmine linnas üha raskemaks. Oma ajal, kui linnad pidasid võitlust feodaalide vastu, et sõltumatust saada, käibel olnud kõnekäänd "linna õhu teeb vabaks" hakkas juba XIV saj. oma tähtsust kaotama.

Nüüd oli tekkinud teatud solidaarsus linna patriitsiaadi ja feodaalide (vürstide) vahel.⁶⁴

Samal ajal oli talupoeg sõltuv oma feodaalhärra relvade kaitsest.

Kõigele lisaks suurenes ka talupoegade sõltuvus liigkasuvõtjatest - suur osa talupoegadest vaevles võlgades.

Talupoegade raskenevat olukorda näitasid pidevad lokaalsed ülestõusud, mis 1525-ks aastaks kasvasid üle Talupoegade Sõjaks.

Kokkuvõtteks kogu Saksamaa majandusliku arengu kohta võib öelda, et kapitalistlikud suhted hakkasid 15-16 saj. Saksamaal arenema, kuid aeglasemalt kui mujal Euroopas.

"Saksamaa killustatuse püsimine, kaubateede mujale kandumine ja siseturu vähene areng takistas laialdase ja iseteadva kapitalistliku kodanluse klassi tekkimist."⁶⁵

⁶⁴ Mensel, A., Thomas Münzer u. seine Zeit, Berlin 1952, lk. 12.

⁶⁵ Steinmetz, lk. 72

Saksamaa ~~ajaloostik~~ ja poliitiline olukord

XV - XVI saj.vahetusel.

XV saj.lõpp, XVI saj. algus oli aeg, mil enamikes Euroopa maades tekkisid absolutistlikud ühikriigid. Absolutistlik võim oli tekkinud valitseva klassi kahe grupeeringu (feodaalid ja uus tekkiv kodanlus) taskaalu tingimustel, mis lõi näiliselt klassidest kõrgemal seisva absolutistliku riigivõimu.⁶⁶ Nii oli tsentraliseeritud keskvoim tekkinud Prantsusmaal, Inglismaal, Venemaal, Rootsis jm. Ainult kaks maad olid veel killustatud - Itaalia ja Saksamaa.

Saksa-Rooma keisririik oli üldrahvaliku kriisi olukorras ja see kriis tugevnes aasta-aastalt.

Teravdavalt ja kõiki vastuolusid süvendavalt mõjus Saksamaa arenev poliitiline ja majanduslik killustatus.

Saksamaal oli tekkinud arvutu hulk suuremaid ja väiksemaid vürstiriike. Peale ilmalike vürstkondade eksisteeris Saksamaal veel hulgaliselt kirikuvürstkondi. Pilti aitasid kirevamaks muuta veel arvukad riigilinnad, riigirüütliid oma valdustega (eriti Lõuna-Svaabia, Schwarzwaldis, Baadenis).

⁶⁶ Hughes, Pühaõnne, Lõuna-Svaabia, lk. 158 jj.

Nende kirevalt segi-läbi paiknevate maa-alade omanikud ei elanud omavahel sugugi rahu, vaid püüdsid oma valdusi teineteise arvel suurendada. Haruldased ei olnud ka sõjad nii feodaalide endi kui ka feodaalide ja linnade vahel.

Riigiaparaat Saksamaal arenes ainult vürstide väikeriikide kujul. Üksikutel vürstiriigikestel arenes 15. saj. jooksul küllaltki tugev ja moodne riigiaparaat.

Seevastu püüded läbi viia riigireform ja tugevdada keisrivõimu jooksid liiva.

Tõsi, XV saj. 80-ndate aastate lõpust alates arenes Maximilian I (Saksa-Rooma Keisririigi keiser 1493 - 1519) energiliselt tegevust Saksamaa kesk- ja lõunaosades. Selles osas pani ta suuri lootusi Svaabi liidule, mis oma lõpliku kuju omandas 1488. a. ja mis kasutas suuri sõjalisi jõude.

Svaabi liit koosnes otsealluvaist riigiliikmeist (linnad, krahvid, riigirüütlid). Edaspidi laienes Svaabi liit ka Ülem-Frankimaale, Reini äärde ja Trieri kuurvürstkonnale. Ungari kuningalt Matthias Corvinuselt õnnestus Maximilianil vallutada rida Austria maid (Seda juba enne troonile tulekut 1490. a.).

Oma kasvanud vägevust tahtis Maximilian kasutada keisririigi keskviimu tugevdamiseks ja vürstide võimu piiramiseks. Maximilian lootis ära kasutada

vastuolu linnade ja vürstide vahel.

Vürstid osutasid Maximilioni tsentraliseerimispuüetele vastupanu ja esitasid omalt poolt refarmiprojekti, mis nägi ette keisri sõltumist seisuslikest asutustest, s.o. vürstidest.

1495.a. Wormsi riigipäeval esitasidki vürstid oma programmi 17-liikmelise üle keisririigilise valitsuse loomise nõudega. Maximilioni rahavajadus sõjapidamiseks Prantsusmaaga Itaalia pärast sundiski teda nõustuma. Seda raha ta ei saanud ja see oli üheks Maximilioni sõjalise ebaedu põhjuseks.

Maximilioni üheks välispoliitiliseks peeesmärgiks oli oma valduste laiendamine Põhja-Itaalia arvel. Kuid need puüdlused pörkusid Prantsusmaa^{ja} Veneetsia vastupanule.

1499.a. alustas Svaabi liit Maximiliani õhutusel sõda Sveitsi vastu, et sundida Sveitsi loobuma Prantsusmaa varustamisest palgasõduritega. Sõda algas veebruaris, juba juulis olid sveitslased võitnud.

22.septembril kirjutati Baselis alla rahu-
lepingule. Maximilian oli sunnitud tunnistama Sveitsi iseseisvust.

Nüüd pani Maximilian panuse Veneetsiale. Tema vägede toetusel saavutas hertsog Ludovico Moro algul edu, kuid prantslased kogusid end varsti ja 9.aprillil 1500 oli hertsog sunnitud kapituleeruma.

Kuna Prantsusmaa-vastase tegevusega edu ei saavutatud, astus Maximilian nüüd Prantsusmaaga liitu. 1508. (10 dets.) sõlmiti Prantsusmaa ja Maximiliani vahel Cambrai liiga, mis oli suunatud Veneetsia vastu ja mille initsiaatoriks oli paavst Julius II. Ametlikult liitus paavst alles 23.märtsil 1509.a.

Liitlased leppisid kokku alustada ühist sõjalist tegevust Veneetsia vastu mitte hiljemalt kui 1. aprillil 1509.a. Kokku oli lepitud ka territooriumide suhtes, mida iga osanik tohtis vallutada.

Kuid jälle tabas Maximiliani ebaõnn. Seoses vallutajate sissetungiga puhkes Itaalias rahva ülestõus. Veneetsial õnnestus pealetungijad tagasi lüüa. 1509.a. lõpuks oli Maximilian uuesti kaotanud selle, mille äsja oli võitnud.

Ka paavsti vägedel ei läinud paremini. Varsti (1510) sõlmis paavst Veneetsiaga rahu.

1511.a. asutati Püha Liiga, mis oli suunatud Prantsusmaa vastu ja millest võtsid osa paavst, Hispaania, Veneetsia. 1512.a. liitus sellega veel Maximilian (peale prantslaste järjekordset edu Itaalias). Samal ajal kutsuti Saksa palgasõdurid ära Prantsusmaa vägedest.⁶⁷

1513.a. uuendati Püha Liigat, (kuhu kuulus

⁶⁷. Fueter, Ed., Geschichte des europäischen Staatensystems von 1492-1559, München u. Berlin 1919, lk.276.

lisaks eelpoolnimetatutele nüüd ka Inglismaa) lepiti kokku ühise sõjategevuse suhtes Prantsusmaa vastu.

Sõda algas samal aastal. Loomulikult prantslased algul kaotasid - vastaseid oli liiga palju. Siis asus tegevusse Prantsusmaa diplomaatia. Üksteise järel sõlmiti lepinguid paavstiga, Hispaaniaga, Inglismaaga.

Üksi jäänud šveitslased (Šveits oli liidus Veneetsiaga) said 1515.a. septembris Marignano all lüüa.

Keiser Maximilian sekkus sõjalisse tegevusse hilinemult (1516-a.a märtsis) ja ebaedukalt.

1516.a. lõpus sõlmis Prantsusmaa Šveitsiga "igavese rahu", kindlustades sellega endale õiguse Šveitsi palgasõduritele.

Ka Maximilian oli sunnitud Prantsusmaaga rahu sõlmima. Tema sõjakas välispoliitika oli sama ebaedukalt lõppenud, nagu tema sisepoliitikagi. Maximiliani valitsusaeg, mis nii lootusrikkalt oli alanud, läks nüüd kuulsusetult looja.

Õnnetu Saksamaa niigi segasele olukorrale lisandus sellega veel annus pettumust ja lootusetust, (rääkimata nendest raskustest, mida sõjad ja reformikatsed olid rahvale toonud) mis veelgi teravdas sisepoliitilist kriisi.

II pt.

Talupoegade olukord Edela-Saksamaal

XV - XVI sajandi vahetusel.

XV - XVI saj, Saksamaad iseloomustab nagu juba eespool juttu oli, suur poliitiline ja majanduslik killustatus. Eriti killustatud oli Edela-Saksamaa.

Nagu juba mainitud oli, erinesid Saksamaa eri piirkonnad tunduvalt oma majandusliku suunitluse poolest. Edela-Saksamaa põllumajandus oli rohkem spetsialiseerunud kaubandusliku tähtsusega kultuuride - liina ja viinamarja kasvatamisele. Suur tähtsus oli ka loomakasvatusel.⁶⁸ Teraviljakasvatuse osatähtsus oli suhteliselt väiksem.

Tootmise põhivorm oli talupoegade väikemajapidamine. Talupojal oli oma pärismaa, mille eest maksis renti. Olid olemas ka feodaalide majandid, kus põhirõhk oli karjakasvatusel, ka tehnilistel kultuuridel.

Talupoegade olukord oli Edela-Saksamaal halvem kui kuskil mujal. Neid alasid iseloomustab talupoegade sõltuvuse kolm vormi:

⁶⁸ Смирнов, Тарратина 700х... ca. 26.

1. Sõltuvus põhimikhärrast
2. Sõltuvus kohtuhärrast
3. Sõltuvus pärashärrast.

69

Tänu antud alade killustatusele võis talupoeg sõltuda üheaegselt kolmest erinevast isandast, võis ka sõltuda ühest isikust – sel juhul need kolm sõltuvuse vormi olid läbipõimunud ja esinesid ühes isikus.

Peamine sõltuvuse vorm oli sõltuvus põhimikhärrast, kuid mõnedes kohtades võis see sõltuvus olla muutunud just kõige nõrgemaks.

Schwarzwaldile oli iseloomulik põhimikuhärra ja kohtuhärra funktsiooni kokkulangemine.⁷⁰ Kohtupäevad olid üheaegselt ka kohustuste kandmise ajaks härrale. Tihti senjoor kasutas oma kohtuvõimu, et tugevdada feodaalseid koormisi.

Ülem-Svaabimaal seevastu need õigused olid eri isikute käes.⁷¹

Esines juhtumeid, et talupoeg pidi ühte ja sama maksu maksma kolmele eri isikule, s.o. tegelikult 3 korda.

⁶⁹ Скупина, Очерки истории... кн. 75

⁷⁰ Скупина, Очерки истории... кн. 161

⁷¹ Тамар, кн. 162.

Näiteks surma-andam (Besthaupt) Freiburgi aladel.⁷²

Vihatud oli künnis, mida tuli kirikule maksta. Kurnav oli talupoegadele ka tava maksta kirikule teatud andamit perekondlike tähtpäevade puhul - ristsete, pulmade, matuste puhul.⁷³

Oma kindel koht Edela-Saksamaal oli ka pärisorjuslikul teotööl. Teotöö oli kindlaks määratud, kuid see ei takistanud tema tõusu.

On teada juhtumeid, kus maatükk anti peale omaniku surma uuele valdajale nõudmisega teha teotööd niipalju, kui mõis seda vajab (Gaunshelmi külas 1480).⁷⁴

Feodaalid püüdsid nõrgendada talupoegade pärismisõigust, halvendada koha eluaegse pidamise tingimusi ja üle minna tähtajalisele rendile. Tähtajalisele rendile üleminekul suurenes nn. juhuslike kohustuste osa, mille piirid polnud kindlaks määratud.

Sageli teatud töökohustus asendati rahalise maksuga (eriti 16.saj.).⁷⁵

Talupoeg muutus üha enam feodaali võlgla-seks. Mõnikord jäeti talupoeg ilma maalapist võlgade katteks.⁷⁶

⁷² Тамар, кн. 165

⁷³ Ипатьевск, кн. 18

⁷⁴ Смирнов, Очерки истории..., кн. 60

⁷⁵ Смирнов, Окрепостной..., кн. 175

⁷⁶ Смирнов, Борьба за..., кн. 190

34a
katteks.

Et raha saada, oli talupoeg sunnitud pöörduma liigkasuvõtja poole. 16. saj. algul lasus paljudel talupoegadel võlakoores, mis pidevalt suurenes. Sellepärast on ka mõistetav, miks Hornkinga programmides nõutakse võlgade kaotamist ja liigkasuvõtu protsendi kindlaks määramist 5-le %. Kuna ajalooliselt oli kujunenud ^{ni, et} liigkasuvõtjad olid põhiliselt ^{juudid, 77} nende tegevusaladeks siis talupoegade ülestõusude programmides on tihti nõue juutide hävitamise kohta (Näiteks Schlett - ⁷⁸ Stadt Hornkingas.).

Antud perioodil hakkas feodaalide hulgas levi-
ma komme müüa rendikogumise õigust. Nii hakkasid rendi-
kogumisega tegelema erinevad inimesed - vaimulikud, lin-
nakodanikud, rüütliid. Nad maksid feodaalile rendi kogu-
summa ja kasseerisid selle siis talupojalt suurendatud
koguses. ⁷⁹

Talupoegade olukorda halvendas veelgi feodaali-
de kallaletung vanale ^{saraskonnaõigusele,} kogukonnamaa-
de endale riisumine, keeld metsas loomi karjatada, jahti
pidada ja küttepuid varuda, keeld kalapüügi kohta.

Juba 1432.a. anti Schwarzwaldis välja määrus,
mille kohaselt kogukonna metsa tõmati piir, millest kau-

⁷⁷ juutide lihvast pagudamine tõttu need olid siin-
süd milledes. Nende põhilisest tegevusalast need
oli mjuuand liigkasuvõtmine.

⁷⁸ vt. siinjuhatus lk 6.

⁷⁹ Gruppent, Toposa 3a... lk. 199

gemale talupojad oma sigu ei tohtinud lasta. Piiritagune mets oli mõisa seakasvatuse jaoks.^{80a}

Tol ajal väljaantud seadused (Weistümer) toovad arvukaid näiteid selle kohta, kuidas feodaal oma õigusi laiendas.⁸¹

Näiteks 1492.a. Waldordnung (Scherzheimis) - ainult feodaalil on õigust kasutada metsa.^{82a}

Nagu juba öeldud. Edela-Saksamaa agraarsuhte raskuspunkt ei olnud mõisamajapidamistel, vaid talumajapidamistel. Feodaalide huvides polnud talupoegade äraajamine ja suurte valduste moodustamine, vaid feodaalse rõhumise suurendamine. Senjõriaalse reaktsiooni põhipüüdeks sai tugevdada oma omandiõigust talupoegade jaoks. Üldine tendents oli omastada kogu talupoja poolt toodetud lisaprodukt.

"Kuid talupoegi, kes ägasid kohutava surve all, oli siiski raske ülestõusule viia. Nende killustatus raskendas iga ühist tegevust ülimal määral. Põlvest - põlve sissejuurdunud põline kuulekus, paljudes piirkondades võõrdumine relvade kasutamisest, härrade isiksusest sõltuv kord suurenev, kord vähenev kurnamine aitas talupoegi vaos hoida."⁸³ See Engelsi iseloomustus on väga

⁸⁰ Крупин, Орепка и мочосун..., lk. 56

⁸¹ Крупин, Борьба за..., lk. 187 j.

⁸² Тамар, lk. 186

⁸³ Engels, lk. 36

õige. Sest kuni Talupoegade Sõjani on meil tegemist vaid üksikute, lokaalsete ülestõusudega või ülestõusukatsetega, mis peegeldavad kohati eriti halvenenud talupoegade olukorda. Et sellised lokaalsed ülestõusud toimusid just Edela-Saksamaal, näitab see, et just seal oli talupoegade olukord kõige halvem.

III pt.

Joss Fritz ja tema osa 1502.a. UntergrombachiHormkingas.

Eelnevalt paar sõna Speieri piiskopkonna (kus asus Untergrombach) siseolukorrast.

Piiskop Matthias, kes suri 1478.a., jättis järele üle 9804 kuldna võlgu.⁸⁴ Tema järglane, vabahärra Ludwig von Helmstädt, püüdis alguses olukorda parandada. Ta asendas võla teise võlga, mille laenuprotsent oli väiksem.⁸⁵ Samas tegi ta uusi kulutusi uute valduste ostu ja kallite ehituste näol. Nii näiteks ehitati Bruchsal's loss korruse võrra kõrgemaks, aed ümbritseti kivimüüri-ga. Ümberehitused toimusid ka Trumbachi linnuses.⁸⁶

Alamad aga pidid uusi makse tasuma.

Halvasti mõjus talupoegade taskule ka Speieri piiskopi tõmbamine sõjavahekorda Švaabi liiduga (Švaabi liidust oli täpsemalt juttu I peatükis) – sõjakäigu kulud tasusid ju nemad. Jöhlingeni küla näiteks maksis 100 kuldnat.⁸⁷

Ka Pfolzi kuurvürst, kellel oli mõju Speierile, nõudis abirahasid. Ka pidi Speier saatma täiendust rahutu Maximilian'i vägedele.⁸⁸

⁸⁴ Rosenkranz I, lk. 153.

⁸⁵ Samas

⁸⁶ Samas, lk. 155.

⁸⁷ Samas

⁸⁸ Samas, lk. 156.

Et oma järjest halvenevat olukorda parandada, andis Speieri piiskop 1493.a. välja seaduse, millega piirati talupoegade loomapidamise õigust, et hoida karjamaid.⁸⁹ Samal aastal piirati ka ehituspuidu kasutamist - et väär- tuslikumaid puuliike piiskopkonna ehitusteks säilitada.⁹⁰ Piirati koguni puidu kasutamist puunõude tegemiseks. Kü- tuseks tohtis tarvitada ainult metsaalust tuulemurdu ja risu.⁹¹

Aastal 1500 tuli piiskopile idee aidata võlgades vaevlevat Bruchsalil linna.⁹²

Juba 1466.a. sai linn loa ülemäärast e. ülekohtust tarbimismaksu (Ungeld) sisse seada. 1472.a. maksu kehti- misaega pikendati veel 15 a. võrra. Maks ei toonud siiski oodatud summat sisse ja 1487.a., kui 15 aastat möödunud oli, kurtsid kaupmehed, et kõrge otsene maks (pearaha) peletab jõukad perekonnad linnast eemale ning nõudsid üle- kohtuse maksu suurendamist ja otsese maksu vähendamist.⁹³ Ludwig nõustuski kaupmeeskonnaga ja 1000 kuldna suurune otsene maks kanti üle ülekohtusele maksule, mis niigi ras- kelt lasus vaesematel elanikel.⁹⁴ Eriti tõusid maksud vei- nilt ja lihalt. Seati sisse karm järelvalve süsteem, et takistada tulude varjamist.

⁸⁹ Rosenkrantz I, lk. 159, vt. ka sama töö II pt. lk. 33 //

⁹⁰ Samas

⁹¹ Samas, lk. 160.

⁹² Samas, lk. 162

⁹³ Samas, lk. 163

⁹⁴ Samas

Kõigest hoolimata maksud ei laekunud oodatud suuruses. Mainima peab ka, et samasse aega (1501) langes üldine hindade tõus Lõuna-Saksamaal.

Talupoegade olukorda halvendas veelgi 1500-1501.a. tavalisest külmem talv. Palju on säilinud talupoegade palveid vilja- ja rahalaenu saamiseks. Toomkapiitli istungite protokollid näitavad, kuidas neisse palvetesse suhtuti. Teatud abi talupojad küll said, kuid see oli tühine.⁹⁵

Vastandina talupoegadele, kelle maksukoormat aina suurendati, olid vaimulikud vabastatud enamikest maksudest. Seejuures elasid nad laia elu ja oma üleoleva käitumisega solvasid rahvast. Rahvas nurises, et preestrid ka kõige igapäevasemaid jumalateenistuse kohustusi vahele jätsid. Samal ajal jutlustas kirik suuremast alandlikkusest ja hingeõnnistuse nimel peteti rahva käest lisatulusid.

1501.a. talvel, mil hinnad eriti tõusid, algas rahva hulgas vaikne käärimine.

1502.a. algul oli võimudel juba teateid uue Hormkinga olemasolu kohta. Kuid täpsemad teated puudusid.⁹⁶

Georg Brentzi tolleaegsed ülestähendused teatavad meile järgmist: "Kui loeti aasta 1502 peale meie issanda Kristuse sünni, siis nädalal, mis peale Quasimodogeniti pühapäeva,⁹⁷ tuli siia Udenheimi ... isanda ja vürsti, här-⁹⁸

⁹⁵ Rosenkrantz I, lk. 169

⁹⁶ Zimmermann, lk. 37

⁹⁷ s.o. 03. aprillil 1502

⁹⁸ Udenheim oli Speieri piiskopi residents

ra Ludwigi, Speieri piiskopi juurde üks sõdur, pärit Badeni markkrahvkonnast, nimega Lux Rapp, koos veel ühe inimesega."⁹⁹

Lux Rapp teatas piiskop Ludwigile ja hofmeister Hartmann Fuchsile saladuskatte all, et tal on andmeid uue Hormkinga tekkimise kohta Speieris.¹⁰⁰

Muretu Ludwig ei uskunud kohe Lux Rappi teateid. Alles kui teateid Hormkinga kohta tuli ka mujalt¹⁰¹, andis piiskop Ludwig käsu arreteerida Frütz Untergrombachist (kelle kohta Lux Rapp oli öelnud, et tema võiks asjast rohkem jutustada)¹⁰² ja sõjasulased Untergrombachi linnusest.

Kuid üks sõjasulastest, Bernhardi nimeline, libises neil käest ja hoiatas Fritzi ja teisi asjasse pühendatud inimesi.¹⁰³

Nii avastati, õigemini reedeti, 1502.a. Untergrombachi Hormking.

Selle organisatsiooni loojaks ja asja algatajaks peetakse Untergrombachi talupoega Joss Fritzi. Just nimelt peetakse, sest kindlaid andmeid Joss Fritzi juhtiva osa kohta 1502.a. meil pole. Meieni on säilinud väga vähe usaldusväärset materjali. Andmeid võib saada Strassburgi

⁹⁹ Georg Brenzi teade Hormkingast, 8. aprill, 1878.

¹⁰⁰ Samas

¹⁰¹ Samas, lk. 98

¹⁰² Samas

¹⁰³ Samas

piiskopi delegaatide ülestähendustest esimeselt Schlettstadti nõupidamiselt (29. IV 1502) ja Speieri piiskopi sekretäri Georg Brentzi kirjeldustest. Ülekuulamiste protokolle pole säilinud. Teatud määral võib arvestada ka Trithemiuse kroonikat, mida esitab ja kasutab ka Rosenkrantz, ja Bernhard Hertsogi kroonikat (kirjutatud 1592), kellel ehk oli võimalust tutvuda ülekuulamismaterjalidega.

Strassburgi delegaatide ülestähendustes pole mingit viidet juhi olemasolu kohta.

Georg Brentz piirdub Lux Rappi seletustega, ja väidab, et need ja ülekuulamisprotokollide andmed langevad kokku.¹⁰⁴

Lux Rapp nimetas ühe peasüüdlasena Fritzi nimelist noort talupoega Untergrombachist, "kes võiks asjast rohkem jutustada".¹⁰⁵ Ka Georg Brentz ise peab Fritzi asja algatajaks,¹⁰⁶

Joss Fritzi juhi osa kasuks räägib ka see fakt, et nii 1512.a. Leheni Hormkingal kui ka 1517.a. Hormkingal on palju ühiseid jooni 1502.a. Untergrombachi organisatsiooniga. Nende Hormkingade organiseerijaks oli aga kindlasti Joss Fritz.

Rosenkrantzi andmetel teatavat Trithemius, et ülestõusu plaani olevat 2 Untergrombachi talupoega koostanud.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Rosenkrantz I, lk. 177

¹⁰⁵ Epistolaeb, lk. 98

¹⁰⁶ Samas

¹⁰⁷ Rosenkrantz I, lk. 178

Rosenkranzi enda arvates on Trithemiuse teade kahe juhi olemasolu kohta tema (Trithemiuse) ebatäpsuse tulemus. Vangistatute ülekuulamisel olevat selgunud, et vandenõulased valisid endi hulgast kaks isikut peameesteks ja nendest võis Trithemius kohe kaks asja algatajat teha.¹⁰⁸

Niisiis - kui ka Joss Fritzi kui asja algataja osa on küsimärgi all, siis üks vandenõu juhte oli ta kindlasti.

Vaatleme nüüd lähemalt Joss Fritzi isikut.

Joss Fritzi nooruse kohta pole midagi teada. Isegi seda, kui vana ta oli 1502. aastal, saame vaid oletada. 1502.a. nimetab Georg Rentz teda nooreks talupojaks. 1524.a. olevat teda nähtud halli habemega, s.o. ta võis sel ajal olla umbes 55-60 aastane, antud ajal seega umbes kolmekümne ringis,¹⁰⁹ või ka veidi noorem.

Tema välimust on kirjeldatud 15 aastat hiljem ja ka siis põhiliselt tema riietust. Saame vaid teada, et tal vasakul käel must sünnimärk olnud.¹¹⁰

Joss Fritzi sotsiaalse seisundi kindlaksmääramisel on kõik autorid üksmeelsed - Joss Fritz oli Speieri piiskopi pärisori. Ainult Steinhard oma dissertatsioonitöös juub mõningate arutluste järel veendumusele, et Joss Fritz siiski vaba mees oli.¹¹¹

¹⁰⁸ Rosenkranz I, lk. 178

¹⁰⁹ Samas, lk. 179

¹¹⁰ Schreiber, lk. 7

¹¹¹ Ummutrapjm, lk. 180.

Vaieldav on küsimus, kas Joss Fritz nooruses ka sõjakäikudest osa on võtnud. Uusa allikaid vastab jaatavalt, kuid pole teada, kas ta tegi seda enne või peale 1502. aastat.¹¹²

Peale 1502. aastat on ta abiellunud kellegi Else Schmidtiga.¹¹³

Selge on et, Joss Fritz pidi olema avara mõistusega mees, et tolleaegsetest keerulistest sisepoliitilistest oludest ülevaadet saada ja et nendega kooskõlas ülestõusude plaane ja programme koostada. Allikatest on teada, et tal peaaegu deemonlik veenmisjõud olnud, et ta igapäevale isikupäraselt läheneda oskas, hästi teades, kust vaese mehe king pigistab.¹¹⁴

Tutvume nüüd veidi lähemalt 1502.a. Hormkingaga.

Uurimiste tulemustel selgus, et tegemist oli suure salaühinguga, mille liikmeid leidus kogu Speieri piiskopkonnas ja kaugemalgi.

Bruchsalis linnas kuulus ühingusse 40 inimest, Untergrombachis kogu elanikkond, väljaarvatud 8 inimest, Elingenis - 40, suur hulk inimesi Speieri linnas, Hensheimis, Weieris, Menzingenis ja Tiefenbachis (need neli küla asuvad Schwarzwaldis) - 500, peale selle kuuluvat salaühingusse veel 500 ratsaväelast.¹¹⁵ Rosenkranzi andmetel olevat ühingu-se kuulunud ka peaaegu kõik Jöhlingeni küla elani-

¹¹² Rosenkranz I, lk. 181

¹¹³ Samas, lk. 185

¹¹⁴ Samas, lk. 186

¹¹⁵ Epimorae, dok. 3 lk. 90 jj.

kuud, Bruchsalis aga olevat ülestõusu poole minejaid olnud ligi 400.¹¹⁶ Bernhard Hertsogi andmetel kuulus ühingusse umbes 7000 inimest, lisaks veel 400 värbajat.¹¹⁷ Selle kohta, kas liit ka Elsassis levinud oli, pole kindlaid andmeid. Kuid võimatu see pole.

Rosenkranz kahtlustab, kas Joss Fritzil polnud omal ajal otseseid sidemeid Schlettstadt'i Hormkinga juhtide Hans Ullmani ja Jakob Hanseriga.¹¹⁸ Et salajased niidid ka nüüd Bruchsalis ja Elsassi vahel jooski, võib arvata nendest ettevaatusabinõudest, mida 1502. a. vandenõu avastamise järel just Elsassi valitsus tarvitusele võttis. Hüpooteesi poolt räägib ka see, et Lux Rapp hoiatas ilma piiskopi mingi palveta ka kohe Strassburgi (Elsass) piiskoppi.¹¹⁹

Et see hiigelhulk inimesi teineteist nägupidi ei saanud tunda, on selge. Et vajaduse korral siiski liidu liiget ära tunda, oli kokku lepitud parooli suhtes: "Meie Jumalaema" ja "apostel Johannes".¹²⁰

Et usklikke talupoegade südametunnistust rahustada ja ettevõttejumalakartlikku iseloomu rõhutada, pidid salauhingusse kuulujad iga päev viis "Issameie" ja viis "Ave Maria" palvet lugema (põlvitades).¹²¹

¹¹⁶ Rosenkranz I, lk. 207

¹¹⁷ Bernhard Hertsogi kroonika, *Эрмонас*, lk. 100

¹¹⁸ Rosenkranz I, lk. 181 jj.

¹¹⁹ Samas, lk. 182

¹²⁰ Bernhard Hertsogi kroonika, *Эрмонас*, lk. 100

¹²¹ Samas

Loosungina ja paroolina, milles ühtaegu väljendus ka liikumise eesmärk, teenisid laused: "milles on küsimus?" - ja vastus "Meil ei ole pappide tõttu elu".¹²² ("Was ist nun für ein Wesen?" - "wir mögen vor den Pfaffen nicht genesen".) Kirjanduses, mis käsitleb 1502.a. vandenõud, esineb see parool veel ühel kujul - nii nagu Lux Rapp seda öelnud oli: "Was ist das Wesen?" - "wir können vor Pfaffen und den Edelleuten nicht genesen"¹²³ (- "meil ei ole pappide ja aadlike tõttu elu").

Samal kujul on see lause ka Bernhard Hertsogi kroonikas.¹²⁴

Rosenkranz arvab, et esimene variant on õigem, sest teine on parooliks liiga kohmakas - esimene lause on liiga lühike ja ei vasta teise lause pikale ja lohisevale sõnastusele. Pealegi oli vandenõu kõigepealt vaimulike vastu ja alles siis aadli vastu suunatus.¹²⁵

Schreiber toob selle parooli ära sisuliselt tema teisel kujul, kuid nii, et mõlemad laused on tasakaalus. "Loset, was ist es jetzt für ein Wesen?" - "Wir können nicht vor Pfaffen und dem Adel genesen."¹²⁶

Raske on nüüd tagantjärele öelda, kas Lux Rapp lause teise, aadli vastu suunatud poole suurema efekti saavuta-

¹²² Rosenkranz I, lk. 191

¹²³ Samas

¹²⁴ Bernhard Hertsogi kroonika, *Эрмонаев*, lk. 101

¹²⁵ Rosenkranz I, lk. 191

¹²⁶ Schreiber, lk. 6

miseks juurde lisas või kuulis ta teda tõesti sellel ku-
 jul, (viimase kasuks kõneleb ka see, et programmi järgi
 tuli ülestõusu käigus hävitada kõik võimud¹²⁷, seega ka
 ilmalikud. Loogiline oleks, et see nõudmine väljenduks ka
 paroolis) kindel on aga see, et esikohal on alati maini-
 tud vaimulikke. See on sellega põhjendatav, et valitsus
 ülestõusu piirkonnas kuulus vaimulikule vürstile.

Väga tähtsaks peeti ka lipu olemasolu, nii tähtsaks,
 et ülestõusu algust lipu puudumise tõttu 3 nädala võrra
 edasi lükati, esialgne kuupäev oli 22. aprill, nüüd mää-
 rati see suvistepühade eelsetele päevadele.¹²⁸ (Suvistepüha
 1502.a. oli 15. mail). Lippu 1502.a. ei jõutudki muretse-
 da, viivitus aga sai kavatsitava ülestõusule saatusli-
 kuks.

Lipu kujundus pidi olema järgmine: Lipu üks külj pidi
 olema valge, teine helesinine. Valgel küljel pidi olema
 kujutatud ristilöödu, vasemal sellest hormking ja paremal
 põlvitav talupoeg. Talupoja pea kohal pidi olema loosung
 jumaliku õiguse kohta "midagi muud, kui vaid jumalikku
 õigust". Lipu välimuse kohta andvat andmeid ainult Trithe-
 mius, kuid on võimalik, et ta teeb seda 1513.a. Hormkinga
 andmete järgi.¹²⁹ Vaevalt, et olematu lipu kuju Vandenõulas-
 tele nii selgelt mällu sööbis. Pealegi vastab kirjeldus
 täpselt 1513.a. lipu välimusele.

¹²⁷ Bernhard Hertzogi Kroonika, *Эрмолас*, lk. 101

¹²⁸ Rosenkranz, I lk. 215

¹²⁹ Rosenkranz I, lk. 200

Nii nagu omal ajal Schlettstätti vandenõulased, nii lootsid ka Untergrombachi Hormkinga liikmed Šveitslaste toetusele.¹³⁰

Šveitsi oli saadetud saatkond, kellele vastati, et "nemad /šveitslased/ tahavad kaitsta õiglust ja on valmis selle eest oma elu ja vara andma".¹³¹

Peale selle saadeti üle maa laiali 40 agenti, eesmärgiga värvata ühingusse kuni 20000 liiget. Oletati, et kõik talupojad ühinevad nendega, sest nad olid sel määral kohustustega koormatud, et "... iga neljas töötund ei kuulunud neile".¹³²

Plaani kohaselt tuli peale arvulist tugevnemist vabaneda igkest ülestõusu teel ("... vabaneda mõõga abil").¹³³

Kavas oli:

Kirikute ja kloostrite arvu vähendamine ja nende vara äravõtmine ning jagamine omavahel.¹³⁴

Kloostrid ja štiftid (toomkapiitlid jm.) tuli likvideerida; lõpetada hinnuse, kümnise raksmine nii vürstidele ning aadlikele kui ka pappidele; vabaneda kõigist maksudest ja tollidest.¹³⁵ Kalapüük, jahidõigus, lindude püüdmine, karja karjatamine jne. peavad olema kõigile lubatud,

130 vt. Sama töö sissejuhatus lk. 7jj

131 Эрмолаев, (dok. 3), lk. 91

132 Samas

133 Bernhard Hertzogi Kroonika, Эрмолаев, lk. 101

134 Samas

135 Samas

mitte ainult härrastele.¹³⁶ Likvideerida tuli kõik võimud, kes vastu hakkab, tuli ära tappa.¹³⁷

Võibolla, et Joss Fritz nagu 1513.a. paavsti ja keisri alles tahtis jätta,¹³⁸ esitades seega esmakordselt ühtse Saksa keisririigi nõude,¹³⁹ kuid ka nii oli programmi radikaalsus suur.

Arvatavasti tegi Joss Fritz plaane ka tuleviku riigikorralduse jaoks, kuid selle kohta pole meil andmeid.

Ülestõusu alguse kohta teatas Lux Rapp järgmist:

"... kui öeldakse "Älustagem!" ja kes siis ei võta ülestõusust osa, sellel tuleb kõri läbi lõigata või ta surnuks pista."¹⁴⁰

Ülestõusu sõjalise käigu kohta oli kindel kava olemas. Peameesteks oli kaks isikut valitud, kelle nimed meil teada pole. Kroonikud peavad loomulikuks, et üks neist Joss Fritz oli.¹⁴¹

Muude sõjaliste kohtade sisseseadmise kohta pole andmeid - kas sellest lihtsalt vaikiti või poldud sellele veel mõeldud.¹⁴²

Kõigepealt tuli vallutada Bruchsal linn ja seal kindlustada.¹⁴³ Teatud agitatsiooni linnaelanike seas oli juba

¹³⁶ Bernhard Hertsogi kroonika, lk. 101

¹³⁷ Samas

¹³⁸ Rosenkranz I, lk. 195

¹³⁹ Engels, lk. 63

¹⁴⁰ Эрмонов, док. 3 lk. 91

¹⁴¹ Rosenkranz I, lk. 201

¹⁴² Samas

¹⁴³ Эрмонов, док. 3 lk. 90

tehtud, loodeti, et umbes 400 linlast nende poolt on ja neile väravad avab.¹⁴⁴

Peale seda tuli haarata Untergrombach, kus muide kogu elanikkond liitu kuulus (väljaarvatud 8 inimest).¹⁴⁵

Obergrombachi linnus tuli samuti esimeses järjekorras vallutada. Ka seda ei saa raskeks pidada, sest linnuse elanikkond oli väike - 4 linnuse sõjasulast, nendest 2 olid Hormkinga liikmed.¹⁴⁶

Edasi tuli vallutada kogu Speieri piiskopkond, kusjuures, et vältida sõjalise tüdimuse tekkimist, üheski kohas ei tohtinud kauem peatuda kui 24 tundi.¹⁴⁷

"Kui see juhtunud oli, lootsid nad, pidid kõik kodanikud ja talupojad nende poole üle tulema, siis tahtsid nad pappidele ja aadlikele seadusi anda, end ise juhtida ja kes neile vastumeelt oli, seda surnuks lüüa."¹⁴⁸

Peale Speieri piiskopkonna mõeldi nimeliselt ka Baadeni markkrahvkonnale (mõeldud on Baaden-Durlachi). Sinna ulatus vist ka salajaste kaasteadjate ring.¹⁴⁹

Sellega teadaolevatel andmetel ülestõusu plaan piiridubki. Paistab silma, et Joss Fritz pidi olema hea inimesetundja ja psühholoog. Ta oskas inimesi oma üritusele värvata, arvestas oskuslikult tolle aja inimeste religioossust, ebausku igasugustesse sümbolitesse (antud juhul

¹⁴⁴ Rosenkranz I, lk. 203

¹⁴⁵ Эрмолаев, док. 3 lk. 90

¹⁴⁶ Rosenkranz I, lk. 202

¹⁴⁷ Bernhard Hertzogi kroonika, Эрмолаев lk. 101

¹⁴⁸ Rosenkranz I, lk. 203 jj.

¹⁴⁹ Samas, lk. 204

lippu). Ka talupoegade väes tekkivatele meelemuutustele oli mõeldud (ainult 24 tundi ühes kohas). Kogu plaan oli rajatud ülestõusu ootamatusele ja kürele (loomulikult edukale) kulgule. Ka linnaelanike kaasahaaramisele oli Joss Fritz mõelnud - Hormkingal oli liitlasi Bruchsalis, Speieris.

Ülestõusu algus oli läbi mõeldud ja esimesed löögid oleks võinud ka õnnestuda. Kuid selge on see, et kõik umbruskonna feodaalid oleks Speierit aidanud - nende tõrjetele polnud mõeldud, loodeti ilmselt talupoegade arvulisele ülekaalule. Ka keiser Maximilian oleks kõhklemata oma väed talupoegadele vastu saatnud. Talupoegade halvasti relvastatud ja, mis peassi, väljaõppeta vägi oleks kindlasti kaotanud. Tõsi, talupojad lootsid Šveitsi abile. Kuid kui suur see oleks olnud?

Siiski eriti kriitiline ei saa Joss Fritzi kohta olla, sest salaühing avastati 3 nädalat enne ülestõusu planeeritud algust, seega võis palju olla veel täpsustamata, palju võis meile ka teadmata jääda. Juhi auks peab ütleva, et ta oli osanud luua senini kõige laiaulatuslikuma talupoegade salaorganisatsiooni.

Hormkinga hävitamise lool ma ei peatu. Nagu öeldud, Joss Fritzil ja ka paljudel teistel õnnestus põgeneda. Kümme vandenõust osavõtjat mõisteti surma.¹⁵⁰ Kolme karistati vandesõrmede äraraiumisega ja maalt väljasaatmisega. Ülejäänutele määrati rahatrahv.¹⁵¹

¹⁵⁰ Rosenkranz I, lk. 236

¹⁵¹ Samas, lk. 237

Arvestuste kohaselt pidi piiskopi kassa trahvidest umbes 400 naela penne (400 Pfund Pfennig) tulu saama.¹⁵²

Huvi pärast vaatame veel, mida siis valitsus ette võttis, et vandenõu põhjusi likvideerida.

Teada on, et Bruchsali ülekohtune maks kaotati.¹⁵³ Kokku astusid ka kuurvürstid, et riigi reformi arutada, kuid kaugemale asi ei läinud ja kavatsus jäigi kavatsuseks.

Ja see oli ka kõik.

Ülestõusu põhjused jäid, neid tekkis aja jooksul juurde. Revolutsiooniline pinge rahvamassides pidevalt kasvas, see leidis väljenduse järjest sagedevates rahutustes, küll linnades, küll maal.

Ka Hornkinga mõte jäi. 11 aastat hiljem on meil tegemist järgmise Hornkingaga, seekord Lehenis.

¹⁵² Rosenkranz I, lk. 236

¹⁵³ Samas, lk. 235

IV pt.

Joss Fritz ja tema osa 1513.a. Mormkingas.

1513.a. Mormkinga keskpunkt asus Lehenis. Lehen oli küla Breisgau Freiburgi lähedal. Breisgau omakorda kuulus Habsburgide nn. Ees-Austria valitsuse alla. Valitsus asus Ensisheimis. Leheni küla põhimiku härraks oli Balthason von Blemeneck, kellel oli külaelanike üle ka kohtuõigus. Samal ajal polnud külaelanikud von Blumenecki pärisorjad. Selles suhtes allusid nad teisele isandale.¹⁵⁴ Selline olukord oli üldse Breisgaule omane - kohtuhärra ja pärushärra polnud üks ja sama isik.¹⁵⁵

Tegelikult oli kohtuhärra see, kes võis muuta maksude suurust ja kehtestada uusi makse. Peab ütlema, et Balthasar von Blumeneck oli pidevalt rahhädas ja kasutas seega iga võimalust, et raha saada.

Väga palju pahameelt tekitas antud aladel ka allumine Rottweili õuekohtule¹⁵⁶ - see asus kaugel ja sealt talupojad tavaliselt õigust ei leidnud.

Viimased aastad olid Edela-Saksamaal väga rahunud olnud. Pidevad ülestõusused linnades - 1509 Erfurtis, järgnevatel aastatel Schlettstadtis, Konstanzis, Ulmis, Chem-

¹⁵⁴ Rosenkranz I, lk. 263; vt. sama töö II pt. lk. 30^{jj}

¹⁵⁵ Franz, lk. 117

¹⁵⁶ Rosenkranz I, lk. 272; vt. sama töö sissejuhatus lk. 7

nitzis, Nordhausenis ja Andernachis; 1512.a. Speieris.

1513.a. toimusid rahutused väga paljudes linnades:

Schweinfurtis, Wormsis, Regensburgis, Lübeckis, Göttingenis, Braunschweigis, Duisburgis, Müttichis, Neussis ja Kölnis.¹⁵⁷

1513.a. toimus talupoegadele edukas ülestõus ka Šveitsis. See ülestõus loidis ka Saksamaa talupoegade meeli ärevil.

Joss Fritz, kes vahepeal oli Else Schmidtiga abiellunud (viimane muide aitas Joss Fritzi ka Hormkinga organiseerimisel)¹⁵⁸ asus umbes 1510 aasta paiku Lehenisse elama. Et ta oma võimetega teiste hulgast välja paistis, näitab see, et kolm aastat hiljem oli ta juba kohalikuks Bannwart'iks nimetatud.¹⁵⁹

Joss Fritz, kes enda varjamiseks oli olnud sunnitud palju ringi liikuma, oli seetõttu saanud tutvuda talupoegade olukorraga ka väljaspool oma kodukanti. Mõte, organiseerida talupoegade ülestõus ja sel teel vabaneda ikkest, võis seda üldist ülekohut nähes ainult tugevneda. Julgust andsid talle kindlasti ümberringi toimuvad rahutused linnades ja Šveitsis.

Ka seekord pole meil olemas mingeid kirjalikke ülestähendusi Joss Fritzi enda sulest, kuid see-eest on säilinud ülekuulamiste protokollid. Tuleb siiski arvestada,

¹⁵⁷ Franz, lk. 115 jj.

¹⁵⁸ Rosenkranz, lk. 346

¹⁵⁹ Samas, lk. 262

et tunnistuste saamiseks ülekuulatavaid piinati ja samuti seda, et ülekuulatavad püüdsid oma süüd vähendada ja seega fakte võltsida. Seetõttu tuleb neisse andmetesse teatud reservatsiooniga suhtuda.

Joss Fritzi esimeseks abiliseks uue ülestõusu ettevalmistamisel oli keegi Hieronymuse nimeline pagarisel Lehenist. Hieronymus polnud kohalik elanik. Ta oli palju rännanud ja näinud, oskas ka lugeda ja kirjutada.¹⁶⁰ Rosenkranz kahtlustab koguni, et Hieronymus oli see, kes Joss Fritzi uuesti Hormkinga mõttele viis.¹⁶¹ Näib siiski, et see on Hieronymuse osa ülehindamine. Freiburgi kirjast Schaffhausenile võib lugeda, et : "... kogu /asja/ algus ja algatamine tuleb sellestsinasest kuritahtlikust mehest Joss Fritzist."¹⁶²

1513.a. kevadel hakkas Joss Fritz oma agitatsioonitööga pihta. Üks esimesi, kes asjasse pühendati, oli Kilian Meiger.¹⁶³ Üks tähtsamaid vandenõu liikmeid oli ka Leheni foogt Hans Enderlin.¹⁶⁴ Paistab silma, et Joss Fritz püüdis hoiduda liigsest kiirustamisest oma värbamistöös, et vältida 1502.a vigu, kus asjast teatati ka juhuslikele inimestele, kes vandenõu ka reetsid.¹⁶⁵ Nüüd anti tulevasele salaühingu liikmele aega järelemõtlemiseks, enne, kui

¹⁶⁰ Rosenkranz, lk. 293

¹⁶¹ Rosenkranz I, lk. 293

¹⁶² Rosenkranz II, (lk. 168)

¹⁶³ Rosenkranz I, lk. 292

¹⁶⁴ Samas, lk. 295

¹⁶⁵ Georg Brentzi teade, *Эрмон асб*, lk. 98

ta oma nõusoleku andis.¹⁶⁶ Seetõttu oli asjast teadjate ring tunduvalt väiksem kui 1502.a. 1513.a. sügiseks kuulus *salapäringusse* umbes 40 inimest.¹⁶⁷ Tuumik oli hoolikalt valitud ja sinna ei kuulunud sugugi ainult talupojad. Osavõtjate sotsiaalne koosseis oli tunduvalt mitmepalgelisem, kui 1502.a. Sinna kuulus rändavaid käsitöölisi, nii jõukamaid kui vaesemaid talupoegi.¹⁶⁸ Ka Leheni külavaimulik oli vandenõu liige.¹⁶⁹ Hormkinga liikmeid oli ka Freiburgi linnas.¹⁷⁰ Joss Fritzi kava kohaselt pidi igas tsunftis 2 "oma meest" olema.¹⁷¹ Kuidas see tal õnnestus, pole teada.

Rosenkranz oletab, et ka Breisgau oli kaasa haaratud.¹⁷² Kui arvestada, et Joss Fritzil sinna endisi liitlasi jäi, on see väga tõenäoline. Joss Fritz unistas, et ülestõusu toetaksid ka Umbruskonna linnad, koguni Kölnini välja.¹⁷³ Nõudmiste programm seda soovi siiski ei peegelda - linnaelanike elu parandamiseks pole tehtud konkreetseid ettepanekuid.

Programmi kohta peab ütlema, et see oli tunduvalt konkreetsem kui 1502.a.-l. Kui 1502.a. taheti võidelda

¹⁶⁶ Rosenkranz I, lk. 295

¹⁶⁷ Franz, lk. 120

¹⁶⁸ Samas

¹⁶⁹ Rosenkranz I, lk. 302

¹⁷⁰ Franz, lk. 121

¹⁷¹ Samas, (lk. 121)

¹⁷² Rosenkranz, lk. 304

¹⁷³ Samas, lk. 307

kõigi võimude vastu, siis nüüd pidi siiski nii paavst kui keiser alles jääma.¹⁷⁴ Selles nõudmises väljendub püüe luua ühtne Saksamaa. Samal ajal puudub Joss Fritzil ja juhtival tuumikul naaivne usk heasse, kõikemõistvasse keisrisse - Maximilian oli oma suhtumist talupoegade üritusse juba 1502.a. näidanud. Peeti siiski vajalikuks reformiprojekti enne selle elluviimist keisrile näidata. Juhtul, kui keiser sellega nõus pole, tuli ühineda Šveitsi liiduga.¹⁷⁵ Keisri poole pöördumisega taheti rõhutada asja seaduslikku iseloomu. Samal ajal oli see vajalik rahva psühholoogiat arvestades - rahva hulgas oli siiski levinud arvamus, et keiser Maximilian soovib rahvale head. Ka 1513.a. Hormkinga avastamise järel levis rahva seas kuulujutt, et keiser olevat keelanud Hormkingast osavõtjaid piinata ja karistada.¹⁷⁶

Eelnevalt oli juttu võimalikust liidust šveitslastega. Ülekuulamisprotokollides on Hormkinga suhetest Šveitsiga väga vähe juttu. Teada on, et Joss Fritzil olevat olnud kavas minna Šveitsi abi järgi.¹⁷⁷ Kaks vandenõulast, keda Baselis üle kuulati, tunnistasid koguni, et nad olid teel Zürichisse, et kindlaksmääratud päeval sealsete võimudega läbirääkimistesse astuda.¹⁷⁸ (See oli peale seda, kui vandenõu oli juba avastatud). Kas selliseid läbirääkimisi peeti või ei - pole teada. Vaevalt usutav, et Šveit-

174 *Эрмондес*, lk. 104

175 Rosenkranz I, lk. 286

176 *Эрмондес*, lk. 107

177 Rosenkranz II, lk. 161

178 Samas, lk. 193

si võimud oleksid talupoegadega liitu astunud, liiatigi, kus neil alles oma talupoegade rahutustega tegu oli.

Selle väite kasuks räägib ka see, et Baseli võimud astusid kohe peale Hormkinga avastamist Freibergi linnaga läbirääkimistesse ja sugugi mitte talupoegade toetuseks.¹⁷⁹ Šveitsisse põgenenud Hormkinga liikmed pidid end seal samuti varjama nagu Saksamaalgi. Abi, mida Joss Fritz võis Šveitsist loota, oli Šveitsi talupoegade abi. Sellega talupoegade juht ilmselt arvestaski.¹⁸⁰

Hormkinga maksimumprogramm väljendub jumaliku õiguse nõudmises. See nõudmine oli oma vormilt religioosne, siiski revolutsiooniline. Sellega nõuti tegelikult valitseva ühiskondliku korra ümbermuutmist, kogu ekspluateerimise likvideerimist, samal ajal siiski mitte anarhiat (eesmärgiks oli ju Ühikriik ühtse valitsuse - keisrivõimu all). Loosungi religioosne vorm oli hädavajalik, arvestades talupoegade suurt usklikkust. Jumaliku õiguse nõudmisega kriipsutas Joss Fritz alla, et talupoegadel on õigus nõuda oma olukorra parandamist, et neil on õigus raputada endalt pärisorjuse ja muude koormiste ike. Et seda õigust laiematele massidele selgeks teha, toetus ta piiblile, kasutas ka külavaimuliku abi.¹⁸¹ Joss Fritz'i kava kohaselt pidi ka lipul olema loosung jumaliku õiguse nõudega. Kuid sellest täpsemalt edaspidi. Joss Fritz ei kogunud enda ümber sõnakuulelikke järgijaid, vaid kasvas teadlikke võitlejaid, sest ainult selliste abiga võis ta loota või-

¹⁷⁹ Rosenkranz I, lk. 338

¹⁸⁰ Samas, lk. 288

¹⁸¹ Samas, lk. 290

dule. Sellepärast ei väsinud ta selgitamast ja õigustamast ülestõusu eesmärke, sellepärast arutati ka kõik kavast olnud ettevõtmised ühiselt läbi (koosolek Hartmattel).

Nagu öeldud, paistis nõudmiste miinimumprogramm silma oma konkreetsusega. Vaatleme lähemalt, mida siis nõuti:¹⁸²

1. Lihvideerida vaimulikud kohtud ja Rottweili kohus.
2. Võlad, mille katteks nõutud protsentide kogusumma võrdus võla suurusega, tuli kustutada, võlakirjad tagasi anda.
3. Võlaprotsent ei tohi olla suurem kui 5% võla summast.¹⁸³
4. Kirikule ja vaimulikele tuli jätta ainult hädavajalik majapidamine, ülejäänud jagada rahvale.
5. Õigus püüda linde, kalu, raiuda puid ja kasutada metsa peab olema võrdne kõigile vaestele ja rikastele.
6. Mis puudutab kasvavaid protsente ja kiriku poolt peale pandud makse, siis neid ei tahtud maksta, et säilitada ürituse alguse raha väljaminekute jaoks.
7. Makse tuli tasuda ainult ühele isandale - põhimõttehännale, kellele kuulub maa, ja nimelt: üks kanna või nädalaks, teha üks päev tegu ning tasuda mõõdukat maksu. "Ja rohkem mitte midagi."¹⁸⁴

Nagu näeme, olid talupoegade nõudmised küllaltki tagasihoidlikud. Ja isegi ühtegi neist nõudmistest polnud võimud nõus rahuldama.

Kui Speieris kuulus valitsus vaimulikule vürstile,

¹⁸² Epimorace, lk. 104 jj

¹⁸³ Rosenkranz I, lk. 280

¹⁸⁴ Epimorace, lk. 108

siis Breisgau ilma likele võimudele. Sellepärast oli 1513.a. Hormking suunatud kõigepealt alamaadli, siis alles kõigi rõhujate vastu üldse. Talupoegade meeleheitlik olukord väljendub ka paroolauses: "Jumal tervitagu sind, seltsimees! Milline on sinu olukord? (Gott grüß dich, Gesell! Was hast du für ein Wesen?) Vastus: "Vaesel mehel pole ilmas enam võimalik elada" ("Der arme Mann mag in den Welt nicht mehr genesen").

Seda parooli, nagu ka eelnevaid nõudmisi, arutati Hartmatte koosolekul, mis leidis aset 1513.a. sügisel enne Mihklipäeva.¹⁸⁵

Kuna ülekuulatavate seletused on võrdlemisi vastuolulised, siis pole täit selgust, kas koosolekul see lause võeti paroolina vastu, või ei. Jakob Huseri, ühe koosolekust osavõtja seletuse järgi, olevat parooli lõpliku vastuvõtu küsimus lükatud järgmisele korrale.¹⁸⁶ Võimalik, et taolise jälgedesegamisega taheti hoiduda andmast võimude kätte sellist ohtlikku vandenõulaste avastamisvahendit nagu parool. Samuti on võimalik, et parooli lõpliku kuju kindlaksmääramine lükati tööpoolest meelega viimasele hetkele, et seda alles siis üldteatavaks teha (ettevaatuse mõttes).

Arutusel oli ka lipu küsimus. Iga koosolekust osavõtja pidi andma pool kuldnat lipu heaks. Sellise maksu sisseseadmine tekitas rohkesti vaidlusi.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Franz, lk. 121

¹⁸⁶ Rosenkranz, lk. 318

¹⁸⁷ Rosenkranz II, lk. 197

Nimetatud koosolekul valiti ka juhtivad isikud, kes pidid asuma ülestõusu etteotsa. Need olid üldjuht, lippur ja veltveebel (Weibel¹⁸⁸). Üldjuhiks valiti Joss Fritz, lippuriks Jakob Huser, kes valiti sellele kohale põhiliselt ta hea välimuse pärast.¹⁸⁹ Weibeliteks valiti Hans Stüblin Lehenist ja Hans Giger Betzenhausenist.¹⁹⁰

Lepiti kokku, et juhikohad pole tasulised, vaid on auametid.¹⁹¹

Arutusel oli ka ülestõusu alustamise plaan. 9. oktoobril 1513.a. Biengeni kirikupühäl taheti Hormkinga lippukesel esimest korda lehvida lasta. Biengenis arvestati 200 poolehoidjaga.¹⁹² Nii Joss Fritz, kui teised koosolekust osavõtjad arvasid, et kõik rõhutatud, kes lippu näevad, kohe selle alla kokku kogunevad.¹⁹³ Ei osatud nagu teisiti arvatagi, et talupoeg, kellele pakutakse vabanemise võimalust, selle kasutamata jätab. Peaaegu silmapilkselt kokkukogunev talupoegade suur mass pidi siis olema see võimas löögirusikas, millega saavutatakse järgnevad kiired võidud üllatunud ja ehmunud võimude üle. Arvamus on küll väga naiivne, kuid 16. saj. alguse talupoegade mõttelae-dile omane.

¹⁸⁸ Rosenkranz II, lk. 191

¹⁸⁹ Rosenkranz I, lk. 717

¹⁹⁰ Samas

¹⁹¹ Samas, lk. 319

¹⁹² Samas, lk. 320

¹⁹³ Rosenkranz II, lk. 185

Mis edasi pidi saama - selle kohta polnud täit selgust. Umbes 8 päeva pärast (16. okt.) pidi ülestõus tõeliselt puhkema. Tuli vallutada üks linn, (kas Freiburg, Breisach või Endingen), siis edasi juba kogu Reini org.¹⁹⁴

On andmeid, et Freiburgi tuli rünnata alles Martini aastalaadal, s.o. 4 nädalat peale algust. Rosenkranz oletab, et Joss Fritz kavatses enne end kindlustada Elsassis, siis õveitsis ja alles siis, kui seljatagune on kindel, minna Freiburgi peale.¹⁹⁵ Rünna Freiburgi peale pidi järgmiselt toimuma: kokkulepitud ajal tuli Freiburgis süüdata tulekahju ja tekkinud segadust kasutades linn vallutada.¹⁹⁶

Meile teadaolev ülestõusu läbiviimise plaan on väga lünklik ja segane. Kindel on, et selline ettenägelik mees nagu Joss Fritz pidi siiski selgemalt teadma, kuidas asja alustada. Üks kahest - kas ta oma plaane ei olnud veel avaldatud või hoiti neid nii hästi salajas.

Vaatleme nüüd, kuidas kulgesid sündmused peale koosolekut Hartmattel kuni vandenõu avastamiseni.

Koosolek Hartmattel oli pöördelise tähtsusega sündmus. Kui kuni koosolekuni tegeldi organisatsiooni loomisega, siis peale seda asuti organisatsiooni ülesandeid praktiliselt ellu viima.

Algas laiaulatuslik liikmete värbamine kampaania

¹⁹⁴ Rosenkranz I, lk. 321

¹⁹⁵ Sames, lk. 321

¹⁹⁶ Rosenkranz I, lk. 322

(mis saigi asjale saatuslikuks). Seda viidi läbi mitte ainult Reini oru külades, vaid juba kaugemal - Schwarzvvaldis, ¹⁹⁷ jm. ¹⁹⁸

Joss Fritz võttis enda peale lipu muretsemise. Kuna kava kohaselt tuli lipule joonistada hormking, oli selle muretsemine keeruline ja ohtlik Ulesanne. ¹⁹⁹ Selle lipu maalinud kunstnik võis ju sellest võimudele teatada.

Esimese katse tegi Joss Fritz Freiburgis. See ebaõnnestus. Kunstnik teatas juhtunust võimudele. ²⁰⁰

Teise katse tegi ta Lehenis, kus keegi maaler parajasti külakirikut värvis. Ka Leheni maaler keeldus, kuid lubas asjast siiski vaikida. Teatas sellest alles siis võimudele, kui Hormking oli juba avastatud. ²⁰¹

Kolmandat korda proovis Joss Fritz õnne Heilbronnis. Seekord võttis ta appi kavaluse ja seletas maalrile, et kunagi, ühe suure lahingu eel, olevat ta vandunud, et pühendab neitsi Mariale lipukese. Nüüd soovivat ta minna palverännakule Aachenisse, et oma lubadust täita. Lipule palus ta maalida ristilöödu, selle kõrvale jumalaema ja püha Johannese (mitte ristija Johannese), ning nende alla Hormkinga. Hormking tundus maalrile kahtlasena ja ta küsis selle kohta seletust. Joss Fritz teatas, et tema isa olevat kingsepp ja talupojaking olevat tema isa mälestuseks.

¹⁹⁷Rosenkranz II, lk. 133

¹⁹⁸Samas, lk. 146, 185

¹⁹⁹vt. sama töö sissejuhatus, lk. 5, 9.

²⁰⁰Rosenkranz II, lk. 183 jj.

²⁰¹Samas, lk. 184

Maaler jäi seletustega rahule ja joonistas, mida paluti.²⁰²
 Peale selle pidid lipul olema veel märgid, mis sümboliseeriksid keisrit ja paavsti (kas nende kujud või kroonid).²⁰³ Enne maalimist näitas Joss Fritz lipukest rätsep Hans Humelile. Lipp olevat olnud ühelelt poolt sinine, teiselt poolt valge. Sinisel küljel oli lipu keskel valge rist.²⁰⁴

On olemas võimalus, et lipu riie oli pärit veel 1502.-st aastast. Nüüd lasti ta ainult maalida. Rosenkranz kahtleb selles, sest siis poleks olnud vaja nii palju raha koguda.²⁰⁵ Kuid see raha võis ju maalrile ^{minna} ja kuna ettevõtte oli riskiga seotud, kulus ka raha rohkem.

Valmis lippu on näinud peale Joss Fritzi enda vaid Kilian Meiger.²⁰⁶ Teised tunnistajad teadsid sellest vaid kirjelduste järgi. Ilmselt nägi lipp välja järgmine: sinisel küljel oli valge rist ja selle kõrval pika rihmaga talupojaking. Valgel poolel oli kujutatud ristilöödu, temast vasakul neitsi Maria ja paremal püha Johannes. Üleval nurkades keisri ja paavsti embleemid.²⁰⁷ Krutsifiksi all põlvitas talupoeg, sest vastavale tookordsele kombele, kujutati ka religioosse teose tellijat (paluvas asendis) samal pildil.²⁰⁸

²⁰² Rosenkranz II, lk. 184

²⁰³ Rosenkranz I, lk. 313.

²⁰⁴ Samas, lk. 310 jj.

²⁰⁵ Samas, lk. 311

²⁰⁶ Samas, lk. 314

²⁰⁷ Samas, lk. 313

²⁰⁸ Samas

Küsitav on, kas lipul oli ka mingi loosung, või ei. Ülekuulatud Huser kinnitas, et oli. Meiger eitas. Huseri sõnade järgi olevat lipul olnud järgmine lause: "Jumal, aita oma jumalikku õigust (võidule)!" ("Herr, stand deiner göttlichen gerechtigkeit bi!"²⁰⁹). Freiburgi protokollide põhjal olevat lause nii kõlanud: "Halastaja Issand, aita vaest (meest) õiglusele!" ("Barmherziger Gott, hilf den armen zu rächt!"²¹⁰)

Võimalik, et lause oli lipul, kuid Meiger soovis oma ülestunnistust pehmedada ja varjas seda sellepärast. Kuid tõenäosem on, et lipul mingit kirja polnud. Joss Fritzil võis ju alguses selline kava olla, kuid loobus sellest hiljem ettevaatuse mõttes.²¹¹

Sel ajal, kui Joss Fritz oli lipu asjus Heilbronnis, said võimud uusi andmeid Hormkinga kohta. Esimene teade oli olnud juba varem, kui Freiburgi maaler lipu tellimise loost rääkis. Kuid need andmed olid liiga napid, et võimud oleksid midagi osanud ette võtta.

Järgmine teade tuli kelleltki talupojalt, keda ta hetki väevõimuga Hormkinga värvata.²¹² Lähtudes Joss Fritzi nõudest saladust pidada, nõuti talupojalt, et ta annaks vaikimisvande. Talupoeg keeldus. Siis viidi ta metsa ja sunniti vanduma. Siin tegid liigagarad värbajad suure vea.

²⁰⁹Rosenkranz II, lk. 193

²¹⁰Rosenkranz II, lk. 145

²¹¹Rosenkranz I, lk. 314

²¹²Rosenkranz I, lk. 324

Olgugi et Hartmattel oli vastu võetud otsus, et "kõik, kes hakkavad neile vastu, tuleb tappa"²¹³, oli see siiski mõeldud ülestõusu ajal rakendamiseks, mitte enne seda. Ähvardustega saavutati talupojalt küll vaikimisvanne, kuid peale vabanemist teatas ta sellest kohe oma vaimulikule, ja nii sai asjast peagi teada ka Freiburgi raad,²¹⁴ Järgnesid mõningad arreteerimised.

Kõige täpsemaid andmeid sai Baadeni markkrahv Philipp talupojalt Michel Hanserilt, kes selleks, et end vabaks osta karistusest tapmise eest, reetis Hormkinga.²¹⁵ Niisiis, 4. oktoobril 1513, nädal aega enne Biengeni kirikupüha, kus taheti asjaga alustada, reedeti ka teine Hormkinga vandenõu.

Peab ütlema, vandenõulased olid teatud määral ette valmistatud, et asi tuleb avalikuks. Nimelt juba enne markkrahv Philippi täpseid andmeid oli Freiburg end sõjaseisukorda seadnud,²¹⁶ (peale vandeks sunnitud talupoja teateid). Tuleb anda au Joss Fritzi kiirele reageerimisele - Lehenis, Hartmattel, kutsusti kohe kokku salajane koosolek. Hormking kuulutati ajutiselt laialisaadetuks ja igasugune ülestõusu ettevalmistav tegevus lõpetatuks. Samuti kohustuti asjast vaikima.²¹⁷ Ülestõusu mõttest Joss Fritz siiski ei loobunud, see lükati vaid määramata aja peale edasi.²¹⁸

²¹³ Pamfilius Hengenbachi kroonika, *Эрмонаас*, lk. 111

²¹⁴ Rosenkranz I, lk. 324

²¹⁵ Samas, lk. 326.

²¹⁶ Samas, lk. 328 jj.

²¹⁷ Samas, lk. 332

²¹⁸ Samas

Peale seda osa vandenõulasi põgenes. mõnedal see õnnestus, paljusid arreteerisid võimud põgenemisel. Õnnestus see ka Joss Fritzil endal. Põgenejatega lepiti kokku uueks kohtumiseks Šveitsi pinnal.²¹⁹ Šveitsist, täpselt Solothurnist, saatis Joss Fritz 2 saadikut tagasi Lehenisse, et sealset seltsimehi Šveitsi kutsuda.²²⁰ Ilmselt ei pidanud Joss Fritz asja veel lootusetuks, vaid lootis väikese arvu seltsimeestega ja šveitslaste toetusga siiski ülestõusu alustada. Enne seda pidi Schaffhausenis toimuma koosolek.²²¹

Kuid Freiburg jõudis ka seekord ette. 24. okt. hoia-
tati Schaffhauseni valitsust vandenõulaste eest. Enderlin ja Müller, kes läksid koosolekutele valmistama, vangis-
tati.²²²

Nüüd loobus Joss Fritzki (küll ajutiselt) ülestõusu ideest. Et vabaneda reetlikust lipust (mida ta pidevalt endaga kaasas kandis) - arreteerimise korral oleks lipp olnud saatuselikuks tõendiks tema vastu - ja ühtlasi et end varjata, võttis Joss Fritz ette palverännaku kuulsasse

Einsiedelni kloostri kirikusse, kuhu ta ka lipu jättis -
kui ohvrianni.²²³

Tuleb vist siiski uskuda Meigeri tunnistusi, et li-
pul polnud kirja, sest vaevalt oleks sellise pühendusega

²¹⁹ Rosenkranz I, lk. 346

²²⁰ Samas, lk. 347

²²¹ Samas, lk. 348

²²² Samas

²²³ Samas, lk. 349

224

lippu vastu võetud ja Joss Fritzi vabalt minna lastud.
 Tuleb imetleda Joss Fritzi osavust (ja ka õnne) võimude
 eest põgenemisel. Üksteise järel arreteeriti Joss Fritzi
 teekaaslased, kuid tema jäi tabamatuks. Samal ajal teh-
 ti erilisi pingutusi just tema tabamiseks.

225

226

Haruldane on Joss Fritzi visadus ja murdumatu meel,
 kes peale kogu Ürituse kokkuvarisemist siiski veel oma
 ideede kuulutamise tegeles ja endale poolehoidjaid vär-
 bas.

227

Peale 1514 aastat kaotame me Joss Fritzi ajutiselt
 silmist.

Nii nagu peale 1502.a. Hornkinga avastamise, nii ka
 nüüd, tegelesid võimud vaid surveabinõude tarvitusele-
 võtmisega, et järgnevat ülestõusu vältida, selle asemel,
 et või osaliselt talupoegade olukorda parandada. Vastu-
 pidi. Näiteks:

Peatüki alguses mainitud Balthasar von Blumeneck ka-
 sutas koguni juhust oma valduste suurendamiseks ja võttis
 põgenenud hornkinglaste maad endale.

228

Keiser Maximilian aga, kellest rahvas siiski head
 lootis, kartis ainult seda, et saksa sõjasulased lähevad
 vandenõulaste poole üle, kui nende vastu hakatakse ka-
 sutama surveabinõusid peale nende tagasipöördumist Prant-

224 Rosenkranz I, lk.

225 Samas, lk. 348

226 Samas

227 Rosenkranz II, lk. 223

228 Rosenkranz I lk. 386

229
susmaalt. (Kuhu minek oli neile ^{1512a.} keelatud).

Nii lõppes teine järjekordselt ebaõnnestunud Horm-
king. Ja juba neljandal aastal peale selle salaorgani-
satsiooni avastamist oli väsimatu Joss Fritz, keda tek-
kinud revolutsiooniline situatsioon oli esile tõstnud
ja kasvatanud, jõudnud organiseerida palju laiaulatusli-
kuma ja võimsama salaorganisatsiooni, kui see, mis äsja
avastati ja purustati.

1517. a. Horvating haares võige laiene ala võrreldes
1502. ja 1513. a. Horvatingalega. Siiselt Dieu-koosimeen.
Asjast teadjata võrk algas lõuna-Schwabenskiist. Weissen-
wargini, Elsassist Württembergini. Kogu võib nimetada
üle 100 kohalike, kus oli Horvatinga liikmeid. Igast ko-
haast võis vandenõus olla 10-20 inimest (marginaal). Kogu-
ks võis salajärgus olla umbes 2000-3000 inimest.

Kõige suurem oht olid alluvad võige erinevamatele
isandatele - vaimulikele, aadlitele, linnadele, kerge-
male või madalamale asile. Kohalikud olid võisid mõnede
erinevad olla, kuid siiski oli talupoegade ja ka linnas
plankiitide olusord halb ning selle halva olusorra põh-

229 Ulmann, H., Keiser Maximilian I, II k., Stuttgart 1891,
lk. 644

V pt.

Joss Fritz ja tema osa 1517.a. Hormkingas.

1517.a. Hormkinga saatus ajalooteaduses on veidi erinev kahest eelmisest Hormkingast. Nimelt kuni 1927. aastani loeti 1517.a. toimunud sündmused 1513.a. toimunute hulka. Alles 1927.a., mil ilmus Rosenkranzi töö "Der Bundschuh" ("Hormking") selgus, et tegelikult on tegemist kolme organisatsiooniga. Rosenkranz on oma väite tõestuseks toonud rikkaliku allikmaterjali, mis on publitseeritud töö II köites.

1517.a. Hormking haaras kõige laiema ala võrreldes 1502. ja 1513.a. Hormkingadega. Nimelt Ülem-Reinimaa. Asjast teadjate võrk ulatus Lõuna-Schwarzwaldist Weissenburgini, Elsassist Württembergini. Kokku võib nimetada üle 100 kohanime, kus oli Hormkinga liikmeid.²³⁰ Igast kohast võis vandenõus olla 12-25 inimest (maksimum)²³¹. Kokku võis salaühingus olla umbes 2000-3000 inimest.

Nende alade elanikud allusid kõige erinevamatele isandatele - vaimulikele, kloostritele, linnadele, kõrgemale või madalamale aadlile. Kohalikud olud võisid mõneti erinevad olla, kuid üldiselt oli talupoegade ja ka linna alamkihtide olukord halb ning selle halva olukorra põhjused langesid kokku.

Keiser Maximiliani trooniletulekuga oli kogu riigis

²³⁰ Rosenkranz^I, lk. 453

²³¹ Samas, lk. 454

lootusi, et poliitilisele killustatusele panna piir, territoriaalvürstide võimu vähendatakse. Talupojad lootsid ka oma olukorra parandamisele ja stabiliseerimisele. Kuid kõik reformipüüdlused häibusid keisri ja vürstidevahelise vastuolude rägastikus. Talupoegade jaoks sisse seatud üldine maks (pearaha), mida nõuti rahas, ainult raskendas nende olukorda.²³²

Ka Maximiliani välispoliitika sai sel ajal krahhi osaliseks. Raha ja vürstide toetuseta jäänud Maximiliani väed said 1516.a. prantslastelt lüüa.²³³

Maximiliani sõjapoliitika all kannatasid just Edela-Saksamaa alad. Bergamo juures mässasid Maximiliani väeosad, kes polnud palga saanud.²³⁴

Edela-Saksamaa teed olid täis hulkuvaid sõjasulaseid, kes enda elatamiseks ei põlanud ka röövi.²³⁵

Maa sisepoliitiline olukord oli rahutu. Kni enne 1513.a. Hormkinga oli Saksamaad haaranud linnade rahutuste laine, siis nüüd toimus mitmel pool talupoegade ülestõuse.

1514.a. toimus vahetult Hormkinga alade läheduses - Württembergis - küllaltki tugev talupoegade ülestõus "Vae-se Konradi" nime all. Ülestõusu ajendiks sai kaudse maksu sisseseadmine esmajärgulistele toiduainetele. Kuid see-

²³² Franz, lk. 127

²³³ Fueter, lk. 280

²³⁴ Rosenkranz^I, lk. 397

²³⁵ Samas, lk. 437

kord ei tõusnud hinnad, need jäid samaks, vaid vähenesid mõõduühikud.

Ülestõus oli oma iseloomult puhtkohaliku laadi ja sellepärast ei levinud naaberaladele. Ülestõusust võtsid osa ka linlased. Ülestõusnud saavutasid isegi maapäeva kokkukutsumise, kuid see ei parandanud talupoegade olukorda.

Et rahulolematus rahva hulka edasi jäi, nähtub sellest, et paljusid "Vaesest Konradist" osavõtjaid võime hiljem kohata 1517.a. Hormkinga ridades.

Peale "Vaese Konradi" ülestõusu Württembergis toimus talupoegade rahutusi ka mujal, Saksamaa piirialadel. Samal aastal - 1514 - toimus talupoegade ülestõus Ungaris, 1513-15 aastani toimusid ülestõusud Krainas, Kärntenis, Steiermargis.

Ei eelnevad Hormkinga-liikumised, ei linnade rahutused ega kohalikud talupoegade ülestõusud polnud võime suutnud mõjutada midagi ette võtma talupoegade olukorra parandamiseks.

Vahetult enne 1517.a. raskenes Edela-Saksamaa talupoegade olukord veelgi.

Peale 1515.a. märga suve algas hindade tõus, mis kestis 1518.a-ni. 1517.a. ikaldus peedisaak. Kevadel

²³⁵ Franz, lk. 128

²³⁶ Samas

²³⁷ Samas

kahjustas külm viinamarjaistandusi.²³⁸

Olukord muutus järjest lootusetumaks ja pinevamaks. Selles pingelises õhkonnas küpses varsti juba uus ülestõus, mis pidi puhkema 1517.a. sügisel.

Uue, järjekorralt juba kolmanda Hornkinga organisatoriks oli jälle Joss Fritz. See mees, keda võib õigustatult nimetada elukutseliseks revolutsionääriks, oli peale 1513.a. loobunud paiksest elust ja end täielikult talupoegade üritusele pühendanud.

Joss Fritz oli väliselt muutunud rändavaks sõjasulaseks. Ta kandis nende kirevat ja uhket riietust ja vahetas seda tihti - et teda raskem ära tunda oleks.²³⁹ Kuid tema pidev ringirändamine ei omanud sugugi juhuslikku iseloomu. See oli pigem kontrollreid mööda oma organisatsiooni tugipunkte. Nii näiteks kohtus ta Elsassi vandenõulastega 13. juulil 1517 Oberenheimis²⁴⁰, augusti lõpus olevat ta olnud Villingenis ja Horbis²⁴¹, (Lõuna-Schwarzwald). Umbes sama aja kohta on teada ka tema viibimine Zurzachis (Reini ülemjooksul).²⁴² 8. septembril pidi ta olema Rossheimis tähtsal nõupidamisel.²⁴³

Jossi Fritzi naine Else jäi Breisgauisse. Endisest elukaeslasest oli nüüd saanud Jossi Fritzi abilise orga-

²³⁸ Franz, lk. 129

²³⁹ Rosenkranz II, lk. 270

²⁴⁰ Samas, lk. 284

²⁴¹ Samas, lk. 270, 291

²⁴² Samas, lk. 268, 192

²⁴³ Samas, lk. 283

Joss Fritz võis läbi ära kasutada nende võimeid
 nisatoorsel alal, kelle kaudu ta pidas sidet Breisgau
 seltsimeestega. ²⁴⁴

Joss Fritzi esimeseks abiliseks oli Stoffel Frei-
 burgist. Tema kohta teatab Michel Dinkelsbühlist (täht-
 saim tunnistaja, kellelt peaaegu kõik andmed 1517. a.
 Hormkinga kohta pärinevad), et ta rändas ringi ratsa,
 valge hobuse seljas, kandis valget mantlit musta samet-
 palistusega, peas baretti hõbedase sulega. ²⁴⁵ Ka tema lii-
 kus palju ringi ja samal eesmärgil kui Joss Fritzi, ning
 tänu hobusele kiiremini kui Joss Fritz. Ka polnud tal
 end vaja nii varjata kui Joss Fritzil. Tal olevat koguni
 Waldkirchis kindel peatuspaik olnud. ²⁴⁶

Temaga koos arutas Joss Fritz läbi kõik kavad ja
 plaanid, enne, kui nende elluviimisele asus. Nende kahe
 juhtida oli hiiglaslik organisatsioon, mida me nüüd vei-
 di lähemalt vaatlеме.

Selle organisatsiooni aluseks ja kandvaks jõuks pidi
 nagu ennegi talupoegkond olema. ²⁴⁷ Kuid talupojad olid
 paiksed ja et ülestõusuks ette valmistada nii suurt piir-
 konda, oli vaja inimesi, kes võiksid vabalt ja kahtlust
 äratamata ringi liikuda. Selleks otstarbeks kasutas Joss
 Fritz ära kerjuseid, rändnäitlejaid, posijaid, silma-
 moondajaid, sõjasulaseid.

²⁴⁴ Rosenkranz I, lk. 475 jj.

²⁴⁵ Rosenkranz II, lk. 269

²⁴⁶ Samas, lk. 269

²⁴⁷ Rosenkranz I, lk. 469

Joss Fritz oskas hästi ära kasutada nende inimeste individuaalseid ja elukutselisi iseärasusi.

Ülestõusu mõtet pidid rahva hulka külvama peamiselt rändnäitlejad, -lauljad, mustkunstnikud jm. isikud, kes oma leiba n.ö. suuga teenisid. Nad olid harjunud rääki-²⁴⁸ma ja nad oskasid oma kõnedesse ohtlikke ideid peaaegu märkamatuks sisse põimida.²⁴⁹

Värbajate hulgas oli ka sõjasulaseid. Sõjasulased²⁵⁰ olid mehed, kellel oli sõjalisi kogemusi ja otsustusvõimet. Nende kogemusi võis hiljem talupoegade armees vaja minna. Kuid nende hulgas oli ka elukutselisi kurjategijaid.

Ka kerjused olid Hormkinga teenistusse rakendatud.²⁵¹ 16.s. Saksamaal oli kerjuseid kohutavalt palju. Kerjamine oli muutunud lausa elukutseks. Sellega tegelesid tihti ka noored ja terved inimesed, kes simuleerisid vigasust.²⁵² Kerjustel olid olemas omalaadi organisatsioonid, omad juhid. Nii näiteks on teada kerjuste koloonia Baselis, Kohlenbergil.²⁵³

Kuigi ka kerjused kandsid Joss Fritzi ideesid edasi, oli nende peamine ülesanne teatud ajal, ülestõusu alguses, maal segadust tekitada. Nimelt sel teel, et nad teatud

²⁴⁸ Rosenkranz I, lk. 463

²⁴⁹ Samas, lk. 464

²⁵⁰ Samas, lk. 465

²⁵¹ Samas, lk. 459 jj.

²⁵² Samas, lk. 459

²⁵³ Samas

kohtades (eriti linnades) tulekahju korraldavad. Nimetatud on 10 kerjust, kes sellise ülesande olid saanud, kuid neid oli ilmselt rohkem.²⁵⁴ Asja õnnestumise korral lubati kerjustele 2000 kuldnat.²⁵⁵

Hormkinga kuuluvatel kerjustel olid olemas omad kindlad leppemärgid, mida nad siis, kui nad end mõnele teisele vannutatule tunda soovisid anda, liivale või paberile joonistasid.²⁵⁶

Joss Fritz oli sedalaadi hulkureid (rändnäitlejad, -lauljad, kerjused, sõjasulased) oma abilisteks valides osavalt ära kasutanud nende elukutselisi eeliseid - liivakuvust, kõneosavust, oskust relva kasutada, kuid samal ajal oli ta kogu ürituse kahtlasele alusele asetanud, sest liitlane polnud ustav. Kuulusid ju sellise kaltsakproletariaadi hulka elanikkonna põhjakihid, moraalselt allakäinud inimesed. Ka siis, kui ta hea inimestetundjana nende hulgast paremiku välja valis, oli väljavalitute arv liiga suur, et ta neid kõiki põhjalikumalt oleks tunda võinud.

Ka Joss Fritz ise teadis sedasorti liitlaste eba-kindlust ja püüdis nende ustavust rahaga kindlustada. Nagu juba mainitud, oli kerjustele lubatud tohutu summa - 2000 kuldnat. Ka värbajatele oli rahaline tasu ette nähtud. Nii näiteks oli Michel Dinkelsbühlile iga värvatud

²⁵⁴ Rosenkranz I, lk. 478
²⁵⁵ Samas
²⁵⁶ Rosenkranz II, lk. 292 //

liikme eest lubatud üks kolmandik kuldnat. See summa pidi talle juba kohe ülestõusu alguses välja makstama.²⁵⁷ Küsimuseks jääb vaid, kust Joss Fritz selle raha võtnud oleks, sest ülestõusu alguses poleks ta jõudnud seda veel muretseda. Kui arvestada, et selliseid värbajaid, nagu Michel Dinkelsbühl, oli palju ja kui mitte just kõigile, kuid siiski osadele samuti tasu oli lubatud, peaks tegemist olema üsna aukartustäratava summaga.

Kahjuks sellele küsimusele me allikatest vastust ei saa. Franz oletab, kas polnud asjasse segatud mitte Prantsusmaa kuningas, kes teatavasti 1522.a. Hormkinga finantseeris.²⁵⁸ Võibolla, kuid see on vaid oletus.

Pöördugem tagasi organisatsiooni juurde. Enamikus hulkurite hulgast, ka sulastest,²⁵⁹ oli Joss Fritz enda ümber koondanud juhtiva tuumiku. Ilmselt igal tuumiku liikmel oli oma piirkond, kus ta pidi ülestõusu ette valmistama ja mille eest vastutas.²⁶⁰ Tuumikusse kuulus koguni üks aadlik, Stefan von Derdingen.²⁶¹ Nimeliselt on teada tosin inimest, kes teatud piirkondades värbamistööd tegid.²⁶² Kuid neid võis rohkem olla.²⁶³

²⁵⁷ Franz, lk. 131

²⁵⁸ Samas

²⁵⁹ Samas

²⁶⁰ Rosenkranz I, lk. 462

²⁶¹ Samas, lk. 477

²⁶² Samas

²⁶³ Samas

Et Hornkingast osavõtjad end teineteisele tunda võiksid anda, kandis iga osavõtja oma kaelarätikul märki - must "H" täht punasel põhjal. M²⁶⁴iks just see täht - pole teada. Kellel seda märki polnud, sellel pidi parema käe varrukal 3 paralleelset lõiget olema. Parooliks pidi olema "Püha Georg".²⁶⁵²⁶⁶

Olid olemas ka piirkondlikud leppemärgid. Weissenburgi arreteeritud tunnistasid, et neil oli leppemärgiks parema käe põialt pihku pigistada ja öelda: "See on hea".²⁶⁷

Nii palju organisatsioonist.

Ülestõusu eesmärkide ja läbiviimise kohta on meil veel vähem teada, kui eelmiste Hornkingade puhul.

On teada, et eesmärgiks oli kogu alamrahvast, nii talupoegi kui linlasi, Ülestõusuga kaasa tõmmata. Tuli hävitada kogu aadel, üldse kõik võimud. Alles pidid jääma vaid keiser ja paavst. Eraldi pole küll nimetatud, et sooviti minna ka kiriku ja kloostrite vastu, kuid kõigi võimude all oli kindlasti ka neid mõeldud. Kaotada tuli kõik maksud, hinnused, rendid. Igasugune vastupanu Ülestõusnutele tuli jõuga maha suruda.²⁶⁸

Nagu näeme on eesmärgid väga üldised. Kuid samal ajal paljutõotavad ja kõikiühendavad. See oli Ülestõusu maksimumprogramm, millega Joss Fritz oma poolehoidjaid

²⁶⁴ Rosenkranz II, lk. 284

²⁶⁵ Samas

²⁶⁶ Samas

²⁶⁷ Samas, lk. 309

²⁶⁸ Samas, lk. 308

võlus. Millised olid ta konkreetsete plaanid, kuidas seda kõike korraldada tuli - selle kohta pole meil andmeid. Selle kohta pidi Joss Fritzil endal ja ka Stoffelil mingi ettekujutus olema, kuid ilmselt jätsid nad konkreetsete plaanide avaldamise hilisema aja peale.

Ka läbiviimise kava kohta on väga vähe teada.

22. aprillil 1517 toimus Derdingeni lähedal (võõras-temajas) salajane kokkutulek.²⁶⁹ Kohal olid värbajad. Kuna Joss Fritzi ennast kohal ei olnud, tuleb arvata, et see koosolek polnud esimene ja et põhijuhtnõõrid oli ta neile juba varem andnud.²⁷⁰ Millest seal juttu oli - pole teada.

Järgmine teade on juulist. 13. juulil oli Joss Fritz koos ühe oma abilise, Freiburgi Veltiniga, Oberenheimis. Sellest oli Elsassi vannutatutele teatatud, ja kes juhi- ga kohtuda soovis, teadis, kust teda leida. Kuid kokku- tuleku enda kohta pole meil andmeid.²⁷¹

Taolised koosolekud toimusid ka mujal.

Septembri algul pidi ülestõusu ettevalmistav tegevus eriti aktiivne olema. Raskuspunkt asetati Alam-Elsassile. 8. septembril, päeval, mil toimus Zaberni kirikupüha, pidi naabruses asuvas Rossheimis suur hormkinglaste koos- olek toimuma.²⁷² Ka Joss Fritz koos teiste juhtidega pidi kohale tulema. Rossheimis arvestati 2000 osavõtjaga. (Arv

²⁶⁹ Rosenkranz II, lk. 271

²⁷⁰ Rosenkranz I, lk. 480

²⁷¹ Rosenkranz II, lk. 284 jj.

²⁷² Samas, lk. 283

on ilmselt liialdatud).²⁷³

Kaks päeva hiljem pidid juhid olema Mittelbergheimis Barri lähedal,²⁷⁴ kus umbes samasugune koosolek pidi toimuma. Seal pidi ka meile tuttav Michel Dinkelsbühlist teatama, kuidas tal värbamistöö Baadenis edeneb.²⁷⁵

Neid koosolekuid võib vaadelda kui jõudude ülevaastust enne ülestõusu alustamist.

Septembri keskel pidi Baadenist ülestõus algama. Kui esimene löök õnnestus, pidi tegevus Reini paremale kaldale edasi kanduma.²⁷⁶

Seal, Schwarzwaldis, pidi ülestõus 26. septembril algama. Ülestõusnud pidid kogunema ühes üksildases kohas (Kniebis'el).²⁷⁷

Igas piirkonnas pidi esimene löök kohe mõnele tähtsamale linnale asetama.²⁷⁸

Kõigepealt tuli vallutada Weissenburg ja Hagenau.²⁷⁹ Kui need vallutatud olid, seega esimene edu saavutatud oli, tuli saata saadikud Šveitsi abi järele.²⁸⁰

Jälle see naiivne usk Šveitsi abile! Tegelikuses oleks see end valusalt kätte maksnus. Ametliku Šveitsi

²⁷³ Rosenkranz II, lk. 283

²⁷⁴ Rosenkranz I, lk. 481

²⁷⁵ Rosenkranz II, lk. 284

²⁷⁶ Rosenkranz I, lk. 481

²⁷⁷ Rosenkranz II, lk. 284

²⁷⁸ Rosenkranz I, lk. 471

²⁷⁹ Samas

²⁸⁰ Samas, lk. 473

abile oleks ehk alles siis võinud loota, kui talupoegade võit juba kindel oleks olnud.

Kuid nagu kahel eelneval korral nii avastati Hormkinga organisatsioon ka nüüd just enne ülestõusu algust. 8. septembril oli organisatsioon juba avastatud. Esi-²⁸¹mesed teated sai Freiburg (jälle Freiburg!) 7. augustil.²⁸² Augusti teisel poolel vangistati Michel Dinkelsbühlist, kes kohe, vabatahtlikult, ilma mingi piinamiseta, kõik ära rääkis.²⁸³

Joss Fritz pidi arvestama sellega, et kui ülestõuks ettevalmistatav ala on nii lai kui seekord, siis varem või hiljem kohalikud võimud üht-teist teada saavad. Kui Joss Fritzi plaan eelmiste Hormkingade puhul oli rajatud sellele, et ülestõus puhkeb võimudele ootamatult ja siis kasvab ning laieneb, siis nüüd ta lootis mitte enam ootamatusele, vaid ülestõusnute suurte hulkade jõule. Kuid seda, et üks tuumiku liikmeid võiks just enne algust kõik paljastada, kogu plaani avada, sellega ta ilmselt ei arvestanud. Ja nagu varemgi, nii jäi ka seekord ülestõus puhkemata.

Nagu eelnevatel kordadel nii ka seekord õnnestus Joss Fritzil end võimude eest varjata. Ka Stoffel Freiburgist pääses.²⁸⁴ Nimetatud Michelil Dinkelsbühlist polnud

²⁸¹ Rosenkranz I, lk. 482

²⁸² Samas, lk. 483

²⁸³ Samas, lk. 484 jj.

²⁸⁴ Samas, lk. 497

oma jutukusest kasu - ta mõisteti surma.²⁸⁵

Sel korral õnnestus võimudel vaid väheseid osavõt-
 jaid arreteerida.²⁸⁶ Michel Dihnelbühlist oli üles and-
 nud küll mitmesaja osavõtja nime, nende välimuse ja riie-
 tuse,²⁸⁷ kuid enamust neist ei õnnestunud tabada.

Sellega oli järjekordne talupoegade vabastamise
 katse nurjunud. Kuid ülestõusu põhjused säilisid, jäi ka
 ülestõusu mõte.

²⁸⁵ Rosenkranz I, lk. 495

²⁸⁶ Samas, lk. 496

²⁸⁷ Samas, lk. 497.

Lõppsõna

Viimasel ajal vaadeldakse Reformatsiooni ja Talupoegade Sõda Saksamaal kui esimest kodanlikku revolutsiooni Euroopas, mis oli tingitud tootlike jõudude ja tootmisuhete mittevastavusest, lõplikku kinnitust leidnud.

Steinmatz oma töös "Die Frühbürgerliche Revolution in Deutschland 1476 - 1535" on jaganud Saksa Talupoegade Sõja perioodi kolme etappi: ²⁸⁸

1. 1476 - 1524

Sellel etapil klassivõitlus areneb tõusvas joones. Otsustav tähtsus on Hans Böheimi ülestõusul, Hornkingadel ja Vaese Kohradi ülestõusul.

2. 1524 - 1527

Aeg, mil revolutsioon on oma haripunktil, Reformatsiooni ja Talupoegade Sõja periood.

3. 1534 - 1535

Klassivõitluse languse periood, lõpeb Münsteri kommuuni likvideerimisega 1535.a.

Antud töös on vaadeldud kolme Hornkinga - 1502.a. Untergrombachi, 1513.a. Leheni ja 1517.a. Hornkinga. Kõik kolm organisatsiooni kuuluvad I etappi.

Enne neid Hornkingu toimunud talupoegade rahu-
tustest (nagu juba sissejuhatuses on mainitud) on täht-
samad kaks ülestõusu katset - 1476.a. sündmused Niklas-
hausenis ja 1493.a. Hornking Schlettstättis. Nii need
kaks eelnevat kui kolm järgnevat salaorganisatsiooni
avastati enne, kui nad ülestõusuks puhkeda jõudsid.
Ka nõudmised jäid põhiliselt samaks, ainult et aja
jooksul neid formeeriti täpsenalt, selgemalt ja liigen-
datumalt.

Võrreldes antud töös käsitletud kolme Horn-
kinga kahe eelneva vandenõuga, võib öelda, et need kolm
olid tunduvalt paremini organiseeritud, läbimõeldumad.
See oli kahtlemata kõigepealt nende kolme organisatsi-
ooni juhi, Joss Fritzi teene. Joss Fritzi võib õigus-
tatult pidada esimeseks elukutseliseks revolutsionääriks,
kelle elu eesmärk oli valitseva ühiskondliku korra põh-
jalik ümberkorraldamine. Millisena ta seda uut ühiskon-
da kujutas, seda me kahjuks andmete nappuse tõttu ei
tea.

Riik pidi siiski säilima - sest nõudmistes
on selge sõnaga öeldud, et paavst ja keiser peavad al-
les jääma. Keisri all mõeldi rahvalikku keisrit, mitte
sellist, nagu seda oli keiser Maximilian I, kellest
otsustati ülestõusu käigus mööda minna (1513.a. prog-
rammis oli teatavasti ette nähtud, et nõudmistega tuleb
pöörduda keisri poole ja kui see keeldub, pöörduda abi
saamiseks šveitslaste poole. Näib, et keisri poole

poordumise nõue oli programmi võetud rohkem keisrit veel usaldavate masside rahustamiseks, nn. "naivne monarhism", (Engels) Joss Fritz ise Maximilianile enam ei lootnud.)

Ka väljendub keisri allesjätmise nõudmises kava luua ühtne Saksamaa - oli ju killustatus üheks valusamaks probleemiks tolleaegsel Saksamaal.

Juba ainuüksirende nõudmiste olemasolu tõstab Joss Fritzi Hornkingad kõrgemale eelnevatest talupoegade organisatsioonidest ja ka Hornkingade ajal toimunud "Vaesest Konradist".

Hans Böheim, Niklashauseni liikumise juht, soovis mingit ebamaarast paremat ühiskonda, milles valitseks "jumalik õigus". Joss Fritzi "jumaliku õiguse" nõudmine on tunduvalt konkreetsem.

Ka puudus Böheimil igasugune ülestõusu plaan, mis Joss Fritzil siiski olemas oli (kuigi puudulik).

Schlettstadi Hornkinga juhtidel oli veel naiivne usk keisri abisse - ka sellest oli Joss Fritz üle saanud. Ka oli 1493.a. Hornkinga eesmärk valitsevat korda teatud määral reformeerida, elatavamaks teha, kuid mitte kukutada.

Mis puutub "Vaesesse Hornradisse", siis see oli puht kohaliku tähtsusega ülestõus, mille eesmärgiks polnudki ^{levida} laiematele aladele ja suuremaid ümberkorraldusi korda saata.

Joss Fritz oli oma kaasaegsete hulgas kahtlemata väljapaistev kuju. Tal oli suurepärase oskus inimestele läheneda, neid enda poole võita. Joss Fritz kui revolutsionäär kasvas oma tegevuse käigus. Kui 1502.a. Hormkinga organiseerimisel üks suuremaid vigu oli selles, et ülestõusu mõttest teatati liiga paljudele, ka juhuslikele inimestele, siis juba 1513.a. püüdis ta sellest hoiduda. Siis valmistas ta ette vaid tuumiku, omamoodi partei, kelle liikmeid ta isiklikult tundis. Joss Fritz lootis ilmselt sellele, et rahvas ^{alles} üldise raske olukorra tõttu ~~on~~ niivõrd meeleheitetele viidud, lisaks paljude kohalike ülestõusude tõttu tekkinud ärev olukord, et kui kuskil süüdata vaid ülestõusu lõke, siis kohe kaasa tulevad rahvahulgad selle ruttu ülemääraseks tulekahjuks muudavad. Kuid ka seekord vandenõu reedeti. Kuna vandenõu haaras vaid väikese territooriumi Leheni küla ümbruses, oli teda kerge likvideerida.

Kolmandal korral rajas Joss Fritz lootused organisatsiooni suurusele. Seejuures ei valmistatud otseselt ülestõusuks ette kogu elanikkonda, vaid igast kohast teatud arvu inimesi. Kui mõnes punktis oleks vandenõu avastatud, oleks igalpool ümberringi puhkev ülestõus sellest tekkinud kahju likvideerinud. Seekord oli Joss Fritz ülestõusuks ettevalmistanud hiiglasliku territooriumi Edela-Saksamaal, kuid ta oli end sidunud ohtliku liitlasega - kaltsak/proletariaadiga.

Joss Fritz näis ise tundvat oma liitlase ebakindlust ja lootis tema ajutist ustavust rahaga kindlustada, kuid ka rahast polnud seekord kasu- täiesti juhuälikult reedeti vandenõu ka seekord. Ning mitte mingi kohalik rakuke ei langenud rivist välja, vaid korruga paljastati kogu aparaat.

Kuid ütleme, et ükskord neist kolmest kor-
rast oleks Joss Fritzil siiski õnnestunud ülestõusu al-
gata. Siis puutuksime kokku ülestõusu plaanide
puudulikkusega. Oli ette nähtud vallutada lähim suu-
ren linn ja edasi? Edasi pidi kõik minema iseenesest. Kuid
siiski kuidas? Võib-olla Joss Fritz seda teadis, ei
pruukinud ju ta kõiki plaane enneaegselt avalikult
teatavaks teha.

Hinnatav on, et Joss Fritz kavatses ka linna-
talupoegade liitlasena kasutada. Kuid kahjuks jäi lin-
naalamkihtide ettevalmistamine ülestõusuks tunduvalt
maha talupoegade omast. Ka ei peegeldanud programmide
konkreetsed nõudmised linnaelanike olukorda. Seetõttu
jäi linnaelanikele materiaalse huvitatuse moment nõr-
gemaks.

Hoolimata mõnedest vigadest olid antud Her-
kinga organisatsioonid siiski samm edasi talupoja vande-
nõude teel. Ja hoolimata sellest, et vandenõud jäid vaid
vandenõudeks ja ülestõuse ei puhkenud, olid nad siis-
ki suurt tähtsust rahvahulkade ettevalmistamiseks revo-
lutsioonile.

Antud Hornkinga organisatsioon ei tule vaadelda sündmustena omaette, vaid tihedas seoses nii eelnevate kui järgnevate talupoegade liikumistega, mille käigus rahva alamkihid üha uuesti kimmitasid oma valmisolekut võidelda feodaalse reaktsiooni vastu, näitasid oma viha kõigi ekspluateerivate klasside vastu. Antud Hornkingad on selle järjest tugevneva revolutsioonilise pinge tunnistajad, mis Saksamaal Suure Talupoegade Sõja eelõhtul küpses.

Резюме

Йосе Фриц и его роль в злитенном тайном
организации „Башманка“.

В данной работе рассматривается три
тайные организации немецких крестьян,
которые известны под названиями и именами
„Башманка“:

Под словом „Башманка“ (по немецки „Bündschuh“)
подразумывается Башманка крестьянина.

В Терматинге рязарь носил сапоги, а
крестьянин туфли, которые зовутся башки
выражать ^{по} ногинское положение и поэтому
по время времени Башманка получил сим-
вольное значение. С 15 вна употребляют
Башманка знаком крестьянских восстаний.

Вождем и организатором Башманков 1502.,
1513. и 1517. года является один человек - Йосе
Фриц.

Йосе Фриц был по происхождению крестья-
нин. После неудачного заговора 1513 го-
да он должен зарываться от влас-
тей и поэтому был вынужден отпра-
виться от восточного ^{места} жительства. Его
единственной целью оставался как и

привезде познать крестьянское вос-
стание, которое освободило всех кне-
миков от социального зла. Иосса
Фрица можно с полным правом назвать
профессиональным революционером.

Иосса Фриц выдал оковы, единую
Тиронию. (в программах Тамбовских была
требование от сокращения часа и ин-
тервала)

Но все организации были обнару-
жены раньше, чем они успели развиться
восстаниями.

Как и все средневолжские крестьян-
ские движения, и там и Тамбовские
революционного движения - требования соответ-
ственной власти.

Цель Тамбовских движений была дости-
жение по всеобщему восстанию. Канцеля-
ры надежды и на помощь швейцарцев.

Данные организации нельзя рассмат-
ривать как самостоятельные, но в
местной связи так как с революционными как и
следующими крестьянскими движениями, во
времена которых народная масса снова и снова
доказали свою готовность бороться против феодаль-
ного зла. Движение Тамбовское является признаком
возрастающей революционной деятельности,
накануне Великой крестьянской Войны.

Kasutatend kirjanduse nimestik.

1. Engels, F., Der deutsche Bauernkrieg, M. 1940.

liikend: Engels.

2. Engels, F., Püenõna, raomanduse ja riigi tekkimise, Tallinn 1958.

liikend: Engels, Püenõna, raomanduse...

3. Andreas, W., Der Bundschuh, Karlsruhe 1953.

liikend: Andreas.

4. Бельцов, Ф., Мемория Революции в Тюрингии, III. I, С П Б 1900.

liikend: Бельцов.

5. Фрунзе, А. Д., Мемория Тюрингии об возгнено еригивенковба го револуцион 1848. розе, М. 1961. liikend: Фрунзе.

6. Franz, G., Der deutsche Bauernkrieg, München u. Berlin 1933.

liikend: Franz.

7. Franz, G., Der deutsche Bauernkrieg, Bad. Korbung 1965.

liikend: Franz 1965.

8. Fueter, E., Geschichte des europäischen Staatesystems von 1492-1559, München u. Berlin 1919.

liikend: Fueter.

9. Эрмолаев, Д.А., Крестьянские движения в Терманлии через Предприморье, М. 1961.
 lihend: Эрмолаев.
10. Нароухин, К., Мемория реформского народа, III. IV, М. 1896
11. Meuse, A., Thomas Müntzer u. seine Zeit, Berlin 1952.
12. Mottek, H., Wirtschaftsgeschichte Deutschlands, B. I, Berlin 1964.
 lihend: Mottek.
13. Rosenkranz, A., Der Bundschuh, B. I, Heidelberg 1927.
 lihend: Rosenkranz I.
14. Rosenkranz, A., Der Bundschuh, B. II, (Quellen) Heidelberg 1927.
 lihend: Rosenkranz II.
15. Schreiber, K., Der Bundschuh zu Lehen und der Arme Konrad zu Bühl, Freiburg in Br. 1824.
 lihend: Schreiber.
16. Смирин, М.М., Борьба за землю в горо-Занятой Терманлии в XV и начале XVI века, Меморические Записки #4 1938.
 lihend: Смирин, Борьба за...
17. Смирин, М.М., Терманлия эпохи Предприморья и Великой Крестьянской Вой-

91
ИИ, М. 1962.

libend: Стурин, Тюрманна Эпоха...

18. Стурин, М. М., Народная Реформация
Томаса Мюнцера, М. 1955.

libend: Стурин, Народная Реформация...

19. Стурин, М. М., О крепостном состоянии
крестьянства и характера крестьянских
повстанций в XV и начале XVI
века, Исторические Записки #9 1946.

libend: Стурин, О крепостном...

20. Стурин, М. М., Очерки истории нем-
турской борьбы в Тюрманне через Ре-
формацию, М. 1952.

libend: Стурин, Очерки истории...

21. Steinmetz, M., Die frühbürgerliche Revo-
lution in Deutschland 1476-1535, Die früh-
bürgerliche Revolution in Deutschland,
Berlin 1961.

libend: Steinmetz.

22. Стокандукая-Терешкович, Очерки по
социальной истории немецкого на-
рода в XIV - XV веках, М.-ИИ. 1936.

libend: Стокандукая-Терешкович.

23. Чайковская, Вопрос о характере Ре-
формации в советской историогра-
фии последних лет, Вопросы Исто-
рии #12 1956.

24. Ulmeitrapqm, F. 8, Zarobop „Famraka“
1502 roga, Grievre zamucku Boronogekuro
negurumuyma, III. 21, 1958f

litend: Ulmeitrapqm.

25. Ulmeitrapqm, F. 8., Zarobopu Famra-
ka 1493-1517, autoreferat, Rev. 1956.

26. Zimmermann, W., Geschichte des Grossen
Bauernkrieges, B. I, 1856.

litend: Zimmermann.

27. Ulman, K., Kaiser Maximilian I, B. II,
Stuttgart 1891.

litend: Ulman.

Sisukord.

Sissejuhatus	lk. 2
I pt. Sausamae majandusliku ja poliitilise olu- ja <u>XV-XVI</u> saj. vahetusele	lk. 12
II pt. Talupoegade olu- ja <u>XV-XVI</u> sajandi vahetusele	lk. 30
III pt. Joss Fritz ja tema oia 1502. a. Untergrombachi Hornkingas	lk. 36
IV pt. Joss Fritz ja tema oia 1513. a. Hornkingas	lk. 51
V pt. Joss Fritz ja tema oia 1517. a. Hornkingas	lk. 68
Lõppsõna	lk. 81
Resümee	lk. 86
Kasutatud kirjanduse nimestik	lk. 89